

Egy határ menti szabad királyi város középkori igazgatásának vázlatos története

(Tanulmány egy készülő pozsonyi archontológiai kötet elé)

A Magyar Királyság szabad királyi városainak – köztük Pozsonynak – az egyik alapvető privilégiuma a szabad tisztújítás joga volt. Ezt a jogot az egyes városokban már viszonylag korán gyakorolták, írásos rögzítése azonban (a városprivilegium megszerzésének részeként) egy hosszabb folyamatot zárt le.¹ Már a 14. század második felében sem nagyon találkozzunk uralkodói hivatalnokokkal, ám a következő századtól az uralkodó semmilyen ellenőrzést nem gyakorolt a városi önkormányzat megszervezése és a tisztújítás felett, egészen a 17. század utolsó harmadáig.² A város belső életének feltárását a város önálló írásbeliségének a megjelenése teszi igazán lehetővé,³ ebből következően Pozsony középkori igazgatástörténetének⁴ a 14. század végét megelőző, ko-

- 1 *Fügedi Erik*: Középkori magyar városprivilegiumok. Tanulmányok Budapest múltjából 14. (1961) 17–107.; *Richard Marsina*: Vývoj správy miest v stredoveku. In: Vývoj správy miest na Slovensku. Sest., komp. Richard Marsina. Gemerská vlastivedná spoločnosť v Rimavskej Sobote, Martin, 1984. 21–49.
- 2 *András Kubinyi*: Der ungarische König und seine Städte im 14. und am Beginn des 15. Jahrhunderts. Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert. In: Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert. Entwicklungen und Funktionen. Hrsg. Wilhelm Rausch. Österreichischer Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung, Linz/Donau, 1972. (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 2.) 193–220. A 17. században bekövetkező változásokra ld. *H. Németh István*: Városi tisztújítások a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században. Arrabona Múzeumi Közlemények 45. (2007) 2. sz. 57–96.
- 3 Erre legújabbán: *Juraj Šedivý*: Die Anfänge der Beurkundung im mittelalterlichen Pressburg (Bratislava). In: Wege zur Urkunde, Weg der Urkunde, Wege der Forschung. Beiträge zur europäischen Diplomatik des Mittelalters. Hrsg. Karel Hruza–Paul Herold. Böhlau, Köln–Weimar–Wien, 2005. (Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters. Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta Imperii 24.) 81–115.; *Károly Goda–Judit Majorossy*: Städtische Selbstverwaltung und Schriftproduktion im spätmittelalterlichen Königreich Ungarn: Eine Quellenkunde für Ödenburg und Preßburg. Pro Civitate Austriae, Informationen zur Stadtgeschichtsforschung in Österreich N. F. 13. (2008) 62–100.
- 4 Pozsony vonatkozásában modern intézménytörténeti munka a középkorra jelenleg gyakorlatilag nem áll rendelkezésre. Viszonylag részletesen kitér bizonyos kérdésekre Király János jogtörténete (*Király János*: Pozsony város joga a középkorban. MTA, Bp., 1894.), ill. az általa is idézett Rakovszky István – sok ponton sajnos felülbírálatra szoruló – munkája (*Stephan von Rakovszky*: Das Pressburger Rathhaus und der Stadtrath, dessen Geschichte, Entwicklung und Verhältnisse im Mittelalter. Wigand, Pressburg, 1872.). Ortvy Tivadar ismert várostörténetében (elsősorban a II/2. kötetben) szórványadatokat találunk egyes részkérdésekre, rengeteg pontatlansággal (*Ortvy Tivadar*: Pozsony város története. I. A legrégebb időktől az árpádházi királyok kihalásáig. Pozsonyi Első Takarékpénztár, Pozsony, 1892., II/1–4. Pozsonyi Első Takarékpénztár, Pozsony, 1895–1903.,

rai elemeit meglehetősen nehéz rekonstruálni. A különböző, önállóan városiasodásnak indult vár környéki települések 1280-as évektől forrásokkal igazolható önálló községi igazgatása saját bíróval (*villicus*),⁵ úgy tűnik, valamikor a 14. század első évtizedeiben adta át lassanként a helyét az 1291-ben kiváltságolt⁶ hospes-közösségnek, élén a bíróval (*villicus seu iudex*), illetve tizenkét esküdtel (*duodecim concives iurati*).

Az alábbiakban az önálló városigazgatás tisztségviselőiről és intézményeiről kívánunk egy „újabb”, a forrásanyag szisztematikus feldolgozásán alapuló körképet festeni. Egy ilyen áttekintés, a korábbi szakirodalom eredményeinek felülvizsgálatával együtt a pozsonyi városvezető polgárok archontológiájának készítése során elengedhetetlen feladatnak bizonyult, és talán mások számára sem haszontalan ebben, a főbb kontúrokat megadó formában közreadni.

A városi felsővezetés

A 14. század folyamán a város irányítása alapvetően egyes „bíródinasztiák” kezében volt. A korábbi irodalomban misztifikált Jakab bíró alakjában (aki állítólag 1326 és 1373 között a délnémet patríciusi uralomhoz hasonló módon tartotta volna a kezében a hatalmat),⁷ ahogyan azt az újabb kutatás bizonyította, valójában három történeti személy mosódik össze. A város első ismert bírója Ulrich fia Jakab, aki

III. Mellékletek Pozsony 1300–1526. évi történetéhez. Pozsonyi Első Takarékpénztár, Pozsony, 1894.) A városvezetésre és a különböző intézmények tevékenységére vonatkozó forrásadatok összegyűjtése és elemzése két lezárult kutatási projekt keretében történt meg (OTKA K 68914, OTKA PD 72698), és az alábbiakban az erre vonatkozó hivatkozás egy megjelenés előtt álló, jelenleg még kézirat formában létező munkára vonatkozik – *Majorossy Judit*: Adalékok a középkori Pozsony világi és egyházi archontológiájához. Kézirat. Bp., [2012]. – amely jelenleg az 1370-es évektől az 1550-es évekig tartalmazza az évenként összegyűjtött összes adatot, ill. 1600-ig egy részleges gyűjtést. A kézirat publikálása folyamatban van és a bécsi városvezetőkről Richard Perger által megjelentetett munka mintájára készül. *Richard Perger*: Die Wiener Ratsbürger 1396–1526. Ein Handbuch. Deuticke, Wien, 1988. (Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte 18.). Jelen tanulmány mellékleteként ebből a kéziratból a város két vezető emberének, az 1390 és 1540 közötti időszakra eddig összeállított teljes listáját közöljük.

- 5 Egy 1280-as oklevél „villico de sub urbio castri Poseniensis” utal Jacobusra, akinek az uralkodó a tatárjárás után pusztán maradt Blumenau (Lamač) községet adományozza, vagyis a pozsonyi váraljának már az 1291-es kiváltság megszerzése előtt külön bírója volt. Archiv mesta Bratislavy (Pozsony; = AMB) nr. 6. [1280]; Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. I–XII. Közzéteszi Wenzel Gusztáv. MTA, Pest–Bp., 1860–1874. (= ÁÜO) IV. 217–218 (130. sz.). A váralja „önálló” bírósága ellen a város még 1336-ban is tiltakozik az uralkodónál: AMB nr. 65. [1336. július 30.]; Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Studio et opera Georgii Fejér. Typ. Universitatis, Budae, 1829–1844. (= Fejér CD) VIII/4. 167. A váralja kiváltságait Zsigmond mégis megerősíti: AMB nr. 956. [1423. január 17.]. A terület mindig önálló maradt. Ld. erre még *Király J.*: i. m. (4. jz.) 29–30.
- 6 A kiváltságlevél: AMB nr. 12. Kiadása: *Lubomír Juck*: Výsady miest a mestečiek na Slovensku, 1238–1350. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 1984. 74–76; *Vladimír Horváth*: Bratislavské mestké privilégium (Ondrej III. – 2. decembra 1291). Ozbor, Bratislava, 1991.
- 7 *Ortvay T.*: i. m. (4. jz.) II/1. 269., III. 358–367.

1279 és 1288 között szerepel a forrásokban, és egykori bíróként még 1313-ban is képviseli a várost. Az 1320-as években már Deprecht fia Jakab állt a város élén, aki mellesleg az 1340-es évek közepén kötcei várnagyként is feltűnik. E második Jakab házasság révén jutott hozzá ahhoz a lakótoronyhoz, amelyet aztán a század végén a fiaitól vásárolt meg a polgárközösség, így szereve meg a mai városháza első (sarok) épületét. A harmadik Jakab, akit a források Miklós fia Jakusként említenek, 1355 és 1373 között közeleti szerepe mellett jelentős üzleti ügyei révén ismert. Vám- és tizedbérletei, borkereskedelmi tevékenysége, az uralkodóval való pénzügyletei és kiterjedt birtokai révén jól illeszkedik a korszak városirányító nemzetségeit másutt is jellemző általános képbe.⁸

A város vezetése ebben a korai időszakban ugyan tartósan egyes földbirtokos családok viszonylag szűkebb körének a kezében összpontosult, mégsem beszélhetünk „örökletes” bírói pozícióról.⁹ Ugyanezen időszakban, amikor a (néha még a *comes* címmel is felruházott) városbíró pozíciója nemesi kézen volt, váltak a különböző kisebb, vár alatti és közeli települések lassanként a város részévé, annak külvárosaivá. Bár a 14. század folyamán még összefonódtak a „közigazgatásilag” a városhoz tartozó területek azokkal, amelyek uralkodói adományként valójában a bírói tisztséget viselő „Jakab” család kezébe kerültek, később már utóbbiak is egyértelműen pozsonyi külvárossá váltak.¹⁰ A 15. század elejére a fentebb említett mindhárom Jakab bíró leszármazottai eltűnnek a városvezetésből (a kutatás szerint a család minden ágon kihalt), és a bírói pozícióban helyüket az addigra megerősödő nagykereskedő-polgárság tagjai vették át. Bár az első, 1396 és 1411 közötti időszakban Ulrich Rauchenwarter – aki később leginkább kétes üzleti ügyletei miatt híresült el – a bírói székben a földbirtokos elődeihez hasonlóan hosszú éveig tartó, folyamatos „hatalomkoncentrációt” valósított meg,¹¹ az 1410-es évektől

8 Ezek elemzésére legújabban: *Goda Károly*: A soproni városvezető réteg a 15–16. században. A polgármesteri és városbírói tisztség összehasonlító igazgatás- és társadalomtörténete. PhD-disszertáció. (Kézirat.) Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bp., 2011.

9 A 14. századi bíródinasztiák egymástól is eltérő, különféle rekonstrukciójára: *Ortvay T.*: i. m. (4. jz.) III. 395.; *Király J.*: i. m. (4. jz.) 35.; *Surányi Bálint*: Pozsonyi bíródinasztiák a XIII–XIV. században. Levéltári Közlemények 35. (1964) 2. sz. 173–185.; *Darina Lehotská*: Jakubovci bratislavská patricijská rodina (1279–1420). Bratislava 3. (1967) 59–115. Legújabban pedig: *Juraj Šedivý*: Najstarší patriciát v stredovekej Bratislave: šľachtici alebo mešťania? Forum Historiae. Časopis pre históriu a príbuzné spoločenské vedy 2. (2008) 1. sz. oldalszám nélkül, http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2008 (utolsó letöltés: 2014. november 20.).

10 Pl. Wedritz területét IV. László „Jacobus iudex civitatis nostre”-nak adományozza: AMB nr. 8. [1288. április 12.]. A terület még 1383-ban is a családhoz tartozik: „Henthul/Henelynus iudex de Wedritz”, Fejér CD X/8. 126., 129. A Jakab család kihalását követően Zsigmond 1390-ben adta a területet végleg a városnak. AMB nr. 533. [1390. március 17.]. A többi környező, szintén kiváltásolt terület is lassanként a városhoz került. Mindezekre: *Király J.*: i. m. (4. jz.) 29–41.

11 Ulrich Rauchenwarter tevékenységére és visszaéléseire: *Szűcs Jenő*: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. MTA TTI–Művelt Nép, Bp., 1955. 295–304.; *Skorka Renáta*: Egy középkori emlékirat kutatási lehetőségei. In: Diszciplínák határain innen és túl. Szerk. Balogh Margit. MTA Társadalomkutató Központ, Bp., 2007. (Fiatal kutatók fóruma 2.) 450–451.; *Uő*: Eberhard Windecke emlékirata Zsigmond királyról és koráról. MTA TTI, Bp., 2008. (História Könyvtár. Elbeszélő források 1.) 7–18.

a legfelső városvezetők már rendszeresen (általában egy, esetleg kétszeri újraválasztással) váltották egymást, vagyis a városvezetés egyfajta hatalmi váltógazdaság formájában új alakot öltött, ami ezt követően az egész 15. századot és a 16. század elejét jellemezte.

A lassanként területileg is körvonalazódó városban, ahogyan azt egy 15. század közepi forrás megfogalmazta, a városi háztulajdonnal rendelkező polgárok csoportja alkotta a polgárközséget (*Gemain*), amely évente Szent György napján (április 24-én) a büntetlen előéletű, szaktudással rendelkező, háztulajdonnal bíró házas emberek közül választotta meg a városbíróból és esküdtekből álló tanácsot.¹² Ahhoz, hogy valaki polgárként ennek a közösségnek a tagja legyen, egy éven belül házat kellett vennie és három évig nem költözhetett el a városból.¹³ A megválasztott bíró munkáját segítő esküdtek elsődleges igazságszolgáltatási feladataik mellett a későbbiekben egyre gyakrabban vettek részt a város igazgatási ügyeinek az intézésében is. A 14. század második felében a források már egyre gyakrabban nevezik testületüket és tagjaikat tanácsnak (*Rat*), illetve esküdt polgároknak (*gesworene Bürger*). Az igazgatási feladataik során „herr” megisztelő titulussal illetett esküdtek újraválaszthatóak voltak, ugyanakkor a közeli rokonok egyidejű tanácstagságát a 15. század közepéről fennmaradt rendelkezés szerint már korlátozták, aminek külön hangsúlyozása arra utal, hogy ennek lehetőségét a korábbi időszakokban nem tiltották. Ténylegesen ismerünk rá korai eseteket: az 1314/1315-ös tisztségviselési évben például egyszerre találjuk a belső tanácsban apát és fiát (*Walbraun et Marchardus filius eiusdem*),¹⁴ vagy 1433/1434-ben a List család két tagját, Steffant és Hansot.¹⁵ A 15. századi városi jogkönyv 1457 után keletkezett előírásai azonban már szigorúan elrendelik, hogy apa és fia, testvérek, illetve unokatestvérek, sógorok, valamint após és veje nem lehetnek egyszerre, ugyanabban az évben az esküdt tanácsban.¹⁶

A tanácsosi cím alapvetően megiszteltetést és presztízst jelentett, fizetéssel azonban nem járt, ami nyilvánvalóan korlátozta a potenciális tanácsosok körét, bár a pozíció a 15. századtól bizonyos anyagi előnyökkel társult. Pozsonyban az esküdtek a városi számadáskönyvek tanúsága szerint elsősorban természetbeni juttatásokat (só, fa, ruhapénz stb.), illetve kedvezményeket kaptak.¹⁷ A bíró esetében például kiküldetéskor költségtérítés járt, és mivel távollétében a saját üzlete szintén hiányt szenvedett (amely máskülönben háttérfedezetet jelentett a „térítésmen-

12 A részletes leírást a pozsonyi jogkönyv 1457 után keletkezett részében találjuk: AMB 4.s.1., fol. 203r–v. Ld. még ennek kapcsán: *Király J.*: i. m. (4. jz.) 67., 412. (153. sz.).

13 A 15. századtól kezdve egy beköltöző lakos „ist purgel wurden for im das er in jarsfrist erib scholl khawffen [...] er sich in drez jaren nicht fuder soll ziehn”. AMB Kammerrechnungen (= AMB K) 14. [1448/1449], 43. [1448. november 27.].

14 AMB nr. 33. [1314. december 6.]; Anjoukori Okmánytár. I–VIII. Szerk. Nagy Imre. MTA, Bp., 1878–1920. (= AO) I. 366.

15 *Majorossy J.*: i. m. (4. jz.)

16 AMB 4.s.1., fol. 203v; *Király J.*: i. m. (4. jz.) 412. (154. sz.).

17 Tanácsosoknak juttatott só, ill. fa pl.: AMB K 13. [1448], 35–36.; AMB K 24. [1454/1455], 153–154., 155–159.; AMB K 38. [1473], 83. A költségtérítésekre ld. általában a számadáskönyvek (*Kammerrechnungen*) mindegyikét (AMB K 1–77.).

tesen” ellátott városvezetői pozícióhoz), ideiglenesen a vezetői felelősség terhe alól is felmentették. Hasonló vonatkozott a várostól távol feladatot teljesítő polgármesterre, illetve esküdtekre is.¹⁸ Sopronban ugyanezen időszakból tudjuk, hogy az esküdtek kezdetben a tevékenységükért adómérséklésben részesültek, majd az 1530-as évektől teljes adómentességet élveztek,¹⁹ ám sajnos ennek tételes bizonyítása Pozsonyban meglehetősen nehéz, mivel csupán néhány teljes adójegyzék maradt fenn a 15. századból, így az ilyen gyakorlatra csak ebből a néhány forrásból következtethetünk. Ezekből az adójegyzékekből az biztosan megállapítható, hogy adómentességet tiszttségének viselésekor kizárólag a városbíró élvezett.²⁰ Annak megállapítása azonban, hogy a polgármester és az esküdtek, ha mentességet nem is, de legalább adómérséklést kaptak-e, sajnos lehetetlen, mivel egymás utáni évekből nem maradtak ránk jegyzékek, amelyből megállapíthatnánk, hogy mennyit fizetett egy adott polgár, amikor éppen nem volt esküdt, és mennyit akkor, amikor a belső tanácsban találjuk.

Szintén Sopronból ismert, hogy a háztulajdonnal bíró polgárok összessége (*Gemeinde*) a tanács és a főtisztviségek (városbíró, polgármester) viselőinek megválasztása mellett véleményét a 15. századtól már dokumentálhatóan létező Szent Márk-napi (április 25-i) gyűléseken is kifejezhette, ahol az irányítást kezükben tartó polgárok csoportjához javaslatokkal, kérésekkel és bírálatokkal fordulhatott. Az ezeken a közgyűléseken felvett jegyzőkönyvek (*Gemeinbetrachtungen*) Sopronban sokat elárulnak a városvezetés dinamikájáról és belső harcairól. Emellett itt a polgárság képviselőit a közügyekben az évente választott, huszonnégy tagú külső tanács (*Vierundzwanziger*) egészítette ki, melynek első említése 1391-ből maradt fenn.²¹ Pozsony esetében a polgárközség, az összes polgár (*tota communitas/Gemain*) által választott, igazgatási és ellenőrzési feladatokat ellátó huszonnégy fős külső tanács (*viginti quatuor viri electi/Virundzwanziger*) legelőször egy pékmesterekre vonatkozó 1376. évi szabályzatban bukkan fel.²² Egy két évvel későbbi számadástörédék szerint pedig az egyik esküdt tanácsos ügyében a *totum consilium ac viginti quatuor electi et tota communitas civitatis Posoniensis* határozott, ahol a *totum consilium* jelenti a belső tanácsot és e mellé sorolja fel az irat a tágabb,

18 *Király J.*: i. m. (4. jz.) 74., 80–81.

19 *Házi Jenő*: Sopron szabad királyi város története. I. rész, 1–7. kötet: Oklevelek, levelek, iratok. II. rész, 1–5. kötet: Végrendeletek, jegyzőkönyvek, számadások, feljegyzések, adójegyzékek. Székely Ny., Sopron, 1921–1938. (= Házi) II/4. IV–V.; *Mollay Károly*: Családtörténet és társadalomtörténet (Az 1532. évi soproni mézszárosok). Soproni Szemle 42. (1988) 4. sz. 301–311.; *Tirnitz József–Szakács Anita*: Bevezető. In: Sopron város tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái. I. 1533–1554. Szerk. Turbully Éva. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron, 1996. 7–9.; *Goda K.*: i. m. (8. jz.) 227.

20 Ez a fennmaradt adójegyzékekből a bíró személye kapcsán egyértelmű, mivel az adott évben a tisztséget viselő személy neve mellett nem szerepel adóösszeg: AMB nr. 1369. [1434], 3.d.2. [1452/1453], nr. 4288. [1503/1504]. A polgármester és a tanácsosok neve mellett azonban találunk összegeket, ám a tisztségviselés előtti időszakból ezekhez nincsenek összehasonlító adójegyzékek.

21 *Goda, K.–Majerosy, J.*: i. m. (3. jz.) 73.; *Goda K.*: i. m. (8. jz.) 140.

22 A vegyes tartalmú városi könyvben fellelhető rendelkezésben már együtt jelenik meg a „rat mitsamtb den vierundzweintzigisten”. AMB 3.a.1., fol. 44.

huszonnégy tagú külső tanácsot, illetve a polgárok összességét, vagyis a városközséget.²³ Ebben az időszakban úgy tűnik tehát, hogy a külső, huszonnégyes tanács tekintetében nagyjából hasonlóan nézhetett ki a két város gyakorlata. Azt, hogy Pozsonyban a polgárság külső fóruma, a forrásokban felbukkanó *Gemain* a középkorban pontosan mikor és milyen formában tarthatott gyűlést, melynek során a belső tanács munkájával kapcsolatos ellenvetéseit, problémáit jelez(het)te, nem tudjuk. Abból következtetve, hogy a források külön egyáltalán nem utalnak rá, elképzelhető, hogy a polgárság panaszainak meghallgatására talán a választás napján került sor. Ugyanakkor, mivel a választás pontos menetéről és eseményeiről nincsenek a 16. század második fele előtti időszakra vonatkozó részletes leírásaink, így az említett polgárközség esetleges „gyűlése” kapcsán nehéz bármit is mondanunk. Az 1457-es évből azonban ránk maradt egy úgynevezett *Gemainbetrachtung*,²⁴ mely azt tanúsítja, hogy a polgárok a városvezetés addigi gyakorlata miatt emelt panaszait valamilyen fórumon elősorolhatták, és ezeket orvosolandó rögzítették azután írásban azokat a döntéseket és rendelkezéseket, amelyek közül néhányra fentebb már utaltunk. Többek között valószínűleg túl szűknek tartották a huszonnégyes külső tanácsot, amely elnevezés a forrásokból az 1430–1440-es évek után eltűnik, hogy helyét a 15. század közepétől egy másik fórum vegye át.²⁵ A polgárközség választotta külső tanácson 1457 után már biztosan egy hatvanfős csoportot (*Genannten*) értenek.²⁶ Ez az egykori tanácsosok közül élethossziglan választott tagságú testület részt vett a közigazgatásban, ellenőrizte a városbíró és a belső tanácsosokat, és az utóbbi, szűkebb városvezetés kivételével ennek tagjai határoztak a városi tisztségek viselőinek a javáról. A csoporthoz tartozó egyes polgárok hivatalból jelen voltak a végrendelek, szemlék és számadások lejegyzésekor.²⁷ Testületük működése és a tagok tevékenysége egyaránt korlátozta mind

23 AMB 3.a.1., fol. 38.

24 A pozsonyi jogkönyv egyik fólióján található: „Vermerk der gemainen betrachtung aintrachtlich und wölbodachtlich so sie gethan haben anno im lvij.” AMB 4.s.1., fol. 201r.

25 Egy 1414-es számadáskönyv-töredékben szintén a *totum consilium* áll szemben a huszonnégyes tanáccsal. *Fejérpataky László*: Magyarországi városok régi számadáskönyvei. MTA, Bp., 1885. 73.; *Király J.*: i. m. (4. jz.) 87. Az 1430-as években még találkozunk az elnevezéssel; végrendeleti tanúként jelenik meg például 1433-ban „Michel Feirtag, ein virundczwainziger”, ill. Hans Fuerer és Niklas Ferber 1436-ban. AMB 4.n.1., fol. 8v–9r [1433], fol. 21v [1436]. A városi jogkönyv 1457 előtt feljegyzett részében szintén hallunk még *virundzwainziger* tanácsosról: AMB 4.s.1., fol. 181v. Ennek a szövegnek a 16. századi másolatában azonban a nevezett kifejezés mellett már a *genanter* magyarázó megjegyzés is szerepel. *Király J.*: i. m. (4. jz.) 386. (35. sz.); *Ortvay T.*: i. m. (4. jz.) II/2. 32.

26 „Von erst das die herrn des rats mitsambt den gnantn sein, und aus uns erweln in der stat und vor der stat auf lx personen zu gnantn, das sie da bey bleybn sulln ir lebtag als es dan in andern stett ain gutts gewonhait ist.” AMB 4.s.1., fol. 201r; *Király J.*: i. m. (4. jz.) 408. (132. sz.).

27 Természetesen ezen tevékenységek elvégzésére sokszor a belső tanácsosokat is felkérték. Végrendeleti tanúként pl. számtalan esetben megtaláljuk őket az úgynevezett *Protocollum Testamentorum* városkönyvben lejegyzett végrendeletekben. AMB 4.n.1., passim. Kiadva: Das Pressburger Protocollum Testamentorum 1410 (1427)–1529. Hrsg. Judit Majorossy–Katalin Szende. I. 1410–1487. Böhlau, Köln–Weimar–Wien, 2010. (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Kommission für Rechtsgeschichte Österreichs, Fontes rerum

a belső tanács, mind a polgárközség eredeti jogait, annak ellenére, hogy utóbbinak a 15. század közepén még feltehetően sikerült megőriznie közvetlen bíró- és tanácsválasztó szerepét.²⁸ Ha valamely külső tanácsos meghalt, akkor *aus der Gemain* választották meg az utódját.

Azt, hogy a *Genannter* testülete valójában a huszonnégyesek tanácsának a szerepét vette-e át, és ténylegesen annyi történt, hogy a testület mérete változott hatvan főre, vagy pedig ez a két testület valamilyen formában összeolvadt, nehéz megmondani. Mindenesetre az archontológiai kutatások tanulságaként a 15. század második felében, illetve a 16. század elején kimutatható, hogy a *Genannter* testülete egyszerre volt az „ifjuncok előszobája”, ahonnan a lehetséges belső tanácsosok kikerültek, és ugyanakkor a szűk felső vezetésben éppen részt nem vevő, de korábban már esküdt, vagy akár polgármesteri, illetve városbírói posztot betöltött vezetők, vagyis az „öregfiúk pihenőszobája”.²⁹ Mindez azért is említésre méltó, mivel ez esetben két eltérő gyakorlat ötvöződéssel van dolgunk. Budán ugyanis alapvetően a korábbi tanácsosokat, míg Sopronban a leendő felső vezetés tagjait találjuk itt.³⁰ Azt, hogy esetleg létezett-e a hatvanfős testületen belül egy elkülönülő kisebb csoport a korábbi tanácsosok (felső vezetők) számára, forrás híján nehéz megmondani. Mindenesetre annyi kideríthető, hogy az egyszer már belső tanácsosi pozíciót betöltő polgárokat a források (alapvetően a városvezetés saját maga számára készített városkönyvei, illetve a tanácsosok egymás közötti levelezése) azon időszakokban is a *herr* titulussal illették, amikor éppen nem ültek esküdként a belső tanácsban, vagyis megkülönböztették őket azon társaiktól, akik még soha nem voltak esküdt belső tanácsosok. És a 16. század elején felbukkan az *in den vorstem genant* elnevezés, amellyel bizonyos emberek csoportjára utalnak a külső tanácsban belül.³¹ Ám további részletek ebben a vonatkozásban a 15. századi gyakorlatra sajnos nem állnak rendelkezésre.

Ezen külső tanács tágabb köréből évente kiválasztott esküdtek (*iurati/gesworen Purger*) segítették a városbíró (*Statrichter*) munkáját, aki velük együtt alkotta a tanácsot (*Richter und Rat*).³² A közösség irányítása, illetve az igazságszolgáltatás

Austriacarum III.: Fontes Iuris 21/1.), II. 1487–1529. Böhlau, Köln–Weimar–Wien, 2014. (Fontes Iuris. Geschichtsquellen zum österreichischen Recht 21/2.) passim.

28 *Király J.*: i. m. (4. jz.) 88–89.

29 Erre vonatkozó adatokra: *Majorossy J.*: i. m. (4. jz.).

30 Sopronra: *Godá K.*: i. m. (8. jz.) 216–227. Budára: *Kubinyi András*: A budai német patriciátus társadalmi helyzete családi összeköttetések tükrében a XIII. századtól a XV. század második feléig. Levéltári Közlemények 42. (1971) 203–264.; *Martin Rády*: Medieval Buda: A Study of Municipal Government and Jurisdiction in the Kingdom of Hungary. East European Monographs, New York, 1985. (East European Monographs 182.) 54–68.

31 AMB 3.d.1., fol. 97v. Itt egyszerre találunk külső tanácsosokat *genant*, ill. *in dem vorstem genant* megkülönböztetéssel.

32 Az esküdtek a 15. századi forrásokban már elsődlegesen a *geswornen/gesworn purger*, ill. *geswornen in dem rat* formában tűnnek fel. Pl. AMB 4.n.1.; AMB K 1–77. A városbíró az 1291-es városprivilegiumban még *villicus seu iudex*ként (AMB nr. 12; *Juck, L.*: i. m. [6. jz.] 74–76.), 1314-ben *iudex et rector civitatisként* (AMB nr. 33.), a későbbiekben pedig *Richter*ként, ill. *Statrichter*ként találjuk a forrásokban. A városi előljáróságot számos oklevélben és városi könyvben

mellett a városbíró eleinte – alapvetően a 14. században – a pénzügyigazgatást is maga végezte. Az 1380-as években feladatait igazolhatóan albíró (*viceiudex*) is segítette, feltehetően állandó helyettesként. A jogkönyv 1457 előtti részében *Nachrichter*ként még felbukkan a titulus, ami vagy még a régi gyakorlatra utal, vagy már csak arról van szó, hogy a 15. század közepétől rendszeresen megjelenő helyettes bíróra – *verweser des richter ambts* – alkalmazták ezt a régi fogalmat.³³ Az albírói pozíció ugyanis nem intézményesült, a 14. század után már gyakorlatilag nem említik a források, míg az 1450-es években a rendes bíró távollétének idejére a tanács saját kebeléből (vagyis az esküdt tanácsosok közül) helyettes bírót választott, akinek éppen olyan engedelmességgel tartoztak, mint a bírónak – ami néha azzal a következménnyel is jár, hogy a forrásokban egy adott időszakban a helyettesek gyakorlatilag úgy tűnnek fel, mintha ők lennének az adott évre megválasztott bírák.³⁴ Az 1456/1457-es tisztségviselési évben több forrás is igazolja, hogy április 24-én Stephan Gmaitl-t választották meg Pozsony város bírójává.³⁵ Ugyanakkor 1456 decemberében az *unser Richter dieczeit* titulussal Stephan Ranes urat illetve a kamarás. Nyilvánvalóan nem arról van szó, hogy ne tudta volna, hogy ki volt a bíró, hiszen ugyanazon kamarás korábban többször is Gmaitl-t nevezte hasonlóképpen. Egy másik oklevélből azonban, amely két nappal a kamarási bejegyzés előtti keltezésű, kiderül, hogy a választott bíró éppen Budán van az uralkodónál, és onnan írja levelét a tanácsnak, vagyis Ranes személyében nyilvánvalóan Gmaitl helyettesével van dolgunk.³⁶ Hasonló okból a város másik főtisztviselőjét, a polgármestert szintén helyettesíteni kellett.

A polgármesteri intézmény megléte Pozsonyban a középkorban egyedi jelenségnek számít, mivel a 15. században alig akadt olyan város a Magyar Királyságon belül, ahol találkozunk vele (Sopron, illetve egyes erdélyi városok).³⁷ A szomszédos Soprontól eltérően, ahol szintén már a 14. században megjelent a polgármeste-

---

nevezik meg az alábbi formában: *Wir der Richter und Rat*. A kamarás pedig a számadáskönyvekben legtöbbször *mein herrn Richter und Rat*ként említi őket.

- 33 *Király J.*: i. m. (4. jz.) 71. 1383-ban *vice iudex civitatis Posoniensis*: Fejér CD X/8. 130–131. *Nachrichter* formában az 1457 előtti időszakban: AMB 4.s.1., fol. 189v; *Király J.*: i. m. (4. jz.) 399. (85. sz.).
- 34 A jogkönyv 1457 utáni részében: AMB 4.s.1., fol. 202v; *Király J.*: i. m. (4. jz.) 411. (149. sz.). Erre az archontológiai gyűjtés több példával is szolgál (*Majorossy J.*: i. m. [4. jz.]). A forrásokból előkerült esetekre ld. a táblázatot mellékletben.
- 35 Több bécsi vonatkozású oklevélben is ebben a minőségében találjuk: Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. 2. Abteilung: Regesten aus dem Archiv der Stadt Wien. I–III. Hrsg. Karl Uhlitz. Alterthums-Verein, Wien, 1898–1921. (= QuStW) II/2. Nr. 3687. [1456. november 8.], Nr. 3688., Nr. 3689. [1456. november 15.], Nr. 3698. [1457. február 14.]. Ld. még AMB K 23. [1456/57], 41. [1456. május 2.]; AMB K 23. [1456/57], 252. [1456. szeptember 16.] stb.; *Majorossy J.*: i. m. (4. jz.).
- 36 AMB K 23. [1456/1457], 191. [1456. december 19., *Stephan Raneis als richter*]. A budai tartózkodásról tudósító oklevél: AMB nr. 3110. [1456. december 17.]. Hasonló helyettesítésekre további példák: *Majorossy J.*: i. m. (4. jz.). Ld. hozzá a táblázatot mellékletben.
- 37 *Kubinyi, A.*: Der ungarische König i. m. (2. jz.); *H. Németh I.*: i. m. (2. jz.) 58. Erdélyben Segesvárott és Nagyszebenben a 15–16. században nem a városbíró, hanem a polgármester volt a város első embere. *Ágnes Flóra*: The Matter of Honour. The Leading Urban Elite in Sixteenth Century Cluj and Sibiu. PhD Dissertation. (Kézirat.) Central European University, Bp., 2014. 54–55.

ri intézmény, ám annak kialakulása ott konkrét etnikai átalakuláshoz köthető és a meglévő tizenhárom (*Richter und Rat*) mellett egy tizennegyedik ember megjelenését jelentette a városvezetésben,³⁸ Pozsonyban a tisztség (*magister civium/Bürgermeister*) minden bizonnyal a tizenkét esküdti pozíció egyikéből emelkedett ki és tett szert jelentőségre. Az eddigi kutatások alapján úgy tűnik, hogy bár a két várost összekapcsolja, hogy mindkettőben jelen van a polgármesteri pozíció, nem csak a poszt létrejötté, hanem viselőinek a városvezetésben a középkor folyamán betöltött szerepe is némileg eltér egymástól. Sopronban a polgármester a 14. század végére már egyenrangú volt a városbíróval, a 15. században pedig lassanként a város első emberévé lépett elő, és az ő posztja számított a legrangosabbnak. Ebben a városban alapvetően az a minta válik szinte kizárólagossá, miszerint a belső tanácsosság, majd városbírótság után kerül(het) valaki a polgármesteri székbe, ahonnan már nem kerül vissza a bírói posztra, vagyis rangban és titulusban a polgármester megelőzi a korábban legfontosabbnak számító városbíró.³⁹ Pozsonyban azonban a 15. század folyamán másképpen alakult a két főtisztség egymáshoz való viszonya, mint szomszédja esetében. Az igazolhatóan az 1340-es évek végétől létező tisztséget⁴⁰ betöltő tanácsos eleinte kisebb, főként gazdasági jellegű teendőket végzett, továbbá felelős volt a városi pénzkezelésért, a számadásokért, illetve a tanácsi határozatok végrehajtásáért. A 14. századból név szerint ez idáig hét polgármestert ismerünk, ám a századforduló után már legtöbbször az ő neve is felbukkan a forrásokban. Mindenesetre a polgármesteri rang igazán a 15. század harmincas éveiben tehetett szert nagyobb jelentőségre. Ekkor ugyanis a bevételi és kiadási elszámolások gyakorlati teendőit egy új, városi kamarási intézmény vette át tőle. A polgármesterek a pénzügyigazgatás további irányítása, illetve leginkább annak felügyelete mellett – ettől kezdve a korábbi időszakhoz képest már sokkal jobban adatolhatóan – diplomáciai feladatok elvégzésével növelték pozíciójuk fontosságát.⁴¹ Az 1430-as évek végétől rendszeresen vezetett kamarási számadásokban

38 Goda, K.–Majorossy, J.: i. m. (3. jz) 75.

39 Goda K.: i. m. (8. jz.) 257–258.

40 Király J.: i. m. (4. jz.) 67. Az eddigi archontológiai kutatások nyomán az 1380-as évekből ismerjük az első név szerinti polgármestert: *Philipus magister civium* [1383. augusztus 31.] – Fejér CD X/8. 125. A későbbiekben: *Iohannes de Zegemberg magister civium* [1390. május 1.] – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest), Diplomatikai Fényképgyűjtemény (= MNL-OL DF) 239 093.; Zsigmondkori Oklevéltár (1387–1424). I–XI. Szerk. Mályusz Elemér–Borsa Iván–C. Tóth Norbert. Magyar Országos Levéltár, Bp., 1951–2009. (= ZsO) I. 1477. sz. Az 1390-es évek végétől pedig: *Peter Günther, dy czeit purgermeyster zu Prespurch* – AMB nr. 608. [1397. március 7.], nr. 622. [1398. április 8.]. A 15. század elejétől kezdve már rendszeresen: *Majorossy J.*: i. m. (4. jz.), ill. a függelékben közölt táblázat. Rakovszky István, valamint Ortvay Tivadar korábbi neveket is említ, ám ellenőrizhető forráshivatkozás nélkül: 1347-ben egy *Peter Marzalfy*-t (*Rakovszky, S.*: i. m. [4. jz.] 47., tőle veszi át: *Ortvay T.*: i. m. [4. jz.] III. 387.), ill. 1375-ben egy bizonyos *Henrik im Kromhof*-ot (*Ortvay T.*: i. m. [4. jz.] III. 387.).

41 A városi pénzkezelés a 15. század elejéig a városbíró, ill. a polgármestert illette meg. Ezek rendszeres számadást vezettek, azt külön ládában őrizték és az év végén a külső tanácsosoknak (*den vier und zwainzigern*) beszámoltak. Ilyen korai példák maradtak fenn az 1364–1374, ill. az 1410–1419 közötti időszakokból (*Fejérpataky L.*: i. m. [25. jz.] 39., 41., 74–75.). A polgármesteri pozíció pénzügyi, valamint diplomáciai vonatkozásaira elsődlegesen a számadáskönyvek világitanak

döntően a mindenkori polgármesterek (néha a városbíróval együtt) szerepelnek a kiadások megbízóiként, és a város nagyobb pecsétjének őrzése is az ő feladatuk volt.⁴² Ám rangban – legalábbis a 15. században – úgy tűnik, hogy Pozsonyban a polgármester nem előzte meg a város első emberének számító városbíró. Ez nem csak az *intitulatio*kban tükröződik,⁴³ hanem az archontológiai kutatások eredményei is erre utalnak. Eszerint a városbírói és a polgármesteri tisztséget gyakran felváltva viselték, vagyis egy polgármester a következő évben lehetett városbíró, majd ismét polgármester, ami legalábbis azt jelzi, hogy a két tisztség semmiképpen sem rendelhető hierarchikusan egymás alá. (Ehhez lásd a mellékletben található táblázatot.) Ráadásul mivel Sopronnal ellentétben a pozsonyi kamarás az 1440-es évektől biztosan nem belső tanácsos, így a pénzügyi (belső) kontroll továbbra is erősen a polgármester személyéhez kötődött.

Pénzügyi és belső igazgatási tisztségek

A városvezetés igazgatási teendőinek szaporodásával egyre gyakoribbá vált a városban további, főként pénzügyi tisztségek létrehozása. Ahogyan említettük, a polgármester hétköznapi, gyakorlati teendőit átvevő,⁴⁴ az 1430-as évek végétől név szerint is ismert városi kamarás (*Chamerer*) fizetett alkalmazottak, vagyis saját írnokok (*Chammerschreiber*) és segédek (*Chammerknecht*) segítségével vezette évről évre a város pénzügyeit és azok nyilvántartását, hivatalba lépése előtt pedig a külső tanács (*Genannten*) előtt tett esküt arra, hogy tevékenységével a város javát

rá. A város pénzesládájának őrzésére pl.: AMB K 23. [1456/1457]: „das slösl an das ladl das der bürgermeister awf das rathaws tregt”. Diplomáciai feladatok kapcsán egy esettanulmány: *Majorossy Judit*: Egy tekintélyes pozsonyi polgár: Friedrich Voyt († ca.1521). In: *Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*. Szerk. Krász Lilla–Oborni Teréz. ELTE Eötvös Kiadó, Bp., 2008. 447–463.

42 *Király J.*: i. m. (4. jz.) 79–80. 1439-ből tudjuk, hogy két városi pecsét volt: AMB K 2. [1439]: „[...] nach des purgermeister gescheft von den zwen stat insignn daz er gegrabn hat”. A városi pecsétek kapcsán ld. még *Jozef Novák*: Najstaršia pečat’ Bratislavy. In: *Najstaršie dejiny Bratislavy. Referáty zo sympózia 28.–30. Októbra 1986*. Red. Vladimír Horváth. Archív hlavného mesta SSR Bratislavy, Bratislava, 1987. 221–228.

43 Ez a kérdés még további alaposabb kutatásokat igényel, de az eddig használt források *intitulatio*-jában általában a *Richter und Rat* (polgármester nélkül) szerepel. Számos kamarási számadáskönyv első oldalán pedig a kamarás legtöbbször az adott évre megválasztott városbíró személyét nevezi meg, és csupán kivételes esetben és akkor is a második helyen említi meg a polgármestert is. Ld. AMB K 1–77.

44 1440 előtt a polgármester ilyen irányú tevékenységét valószínűleg két személy (*Ladherr*) segítette. Ld. pl. AMB K 1. [1434] fol. 2v; AMB K 2. [1439/1440] fol. 1r. Az 1440-es években azonban már egyetlen személy felelős a városi számadásokért. AMB K 3. [1440/1441] fol. 1r: „Hye ist vermerkht mein innemen das ich Cristan Walher hab getan als ich mich des kamer ampts under wunden hab.” A további számadáskönyvek már ilyen és ehhez hasonló bejegyzéssel kezdődnek. A korai számadásokhoz ld. még: *Kováts Ferenc*: Pozsony városának háztartása a XV. században. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 9. (1902) 438–439.

szolgálja.⁴⁵ Maga a kamarás más városi alkalmazottaktól eltérően heti bérezésben nem részesült, de kivételesen jutalmat kap(hat)ott. Bár személyét az esküdt tanácsosok választották ki, elszámolnia már egy legalább hat tagból álló bizottság előtt kellett, melyben megtaláljuk elnökként a polgármestert, valamint két-két – esetenként három-három – belső (*Ratsgeschworene*), illetve külső (*aus der Gemain* vagy *Genannte*) tanácsost, valamint a városi jegyzőt.⁴⁶ A városi kamarás tisztségviselési ideje nem teljesen egyezik meg a városvezetésével, legalábbis a számadáskönyvek rendszerint Szent Pongrác napján (május 12-én) kezdődnek, így elképzelhető, hogy már az újonnan választott belső tanács számoltatta el őt, ezzel biztosítva a vezetőváltás pénzügyi zökkenőmentességét. A kamarási megbízatás általában egy évre (néha rövidebb időszakokra) szólt, de a következő ciklusra elvileg újból felkérhetők voltak.⁴⁷ A város pénzügyi adminisztrációját végző polgár személye az 1440-es évektől kezdve a rendszeresen vezetett számadáskönyvek alapján adathozható, amelyek első oldalán a kamarás általában saját magát is megnevezte, illetve 1438. április 24-én, a választás napján nyitottak egy új városi könyvet (*Raittbuch*), amely többek között a kamarási végelszámolásokat is tartalmazza.⁴⁸ Bár a rendszeresen vezetett számadáskönyvek megjelenésével egyidejű jelenségként figyelhető meg az, hogy többé már nem egy belső tanácsost kérnek fel a tisztség viselésére (ahogyan az a tisztség megjelenésének idejére jellemző volt),⁴⁹ ugyanakkor a hosszú távú archontológiai gyűjtés elemzése alapján elmondható, hogy a kamarasság sok esetben egyfajta megbízhatósági próbát jelentett egy későbbi belső tanácsosi, sőt azt követően esetlegesen polgármesteri és/vagy városbírói tisztségviseléshez. Az 1440-es évek után felső vezetőként (polgármesterként és városbíróként) azonosított nagyjából ötven pozsonyi polgár közül tizenhat fő (30%) töltötte be a kamarási posztot, mielőtt bekerült a felső vezetés belső köreibé.⁵⁰ Erre a jelenségre, miszerint a kamarasság számos esetben a felső vezetés előszobája volt, ez idáig egyedül a 16. századi Kolozsvár kapcsán figyelt fel az újabb kutatás.⁵¹ A 15. század közepének számos átmeneti jellemzővel bíró éveiben a Meindel kereskedőcsalád

45 „Item der Camerer sol vor den genantn schwern.” AMB 4.s.1., fol. 220v; *Király J.*: i. m. (4. jz.) 417. (167. sz.).

46 AMB 3.d.1., passim. Ennek kapcsán ld. *Kováts F.*: i. m. (44. jz.) 435.

47 Vannak rövidebb ideig szolgáló kamarások is, néhány számadáskönyv pl. Szent Jakabkor (július 25-én), ill. Szent Mártonkor (november 11-én) indul. *Kováts F.*: i. m. (44. jz.) 439. A számadáskönyvek nagy részét azonban Szent Pongráckor (május 12-én) kezdték el. AMB K 1–77.

48 AMB 3.d.1., bejegyzések az 1438 és 1622 közötti időszakra.

49 Egyedül Leonard Langwiserről 1431/1432-ben és Sigmund Pulnerről 1433/1434-ben tudjuk, hogy az adott tisztségviselési időszakban belső tanácsosok voltak, de ezt követően, vagyis az 1430-as évek végétől egyértelműen külső tanácsosok közül választanak valakit a feladatára. A teljes időszakban az ismert kamarásokra: *Majorossy J.*: Archontológia i. m. (4. jz.) Az 1438–1458 közötti időszakra publikált listára: *Kováts F.*: i. m. (44. jz.) 438. (2. táblázat).

50 *Majorossy J.*: Archontológia i. m. (4. jz.)

51 *Ágnes Flóra*: From Decent Stock: Generations in Urban Politics in Sixteenth-Century Transylvania. In: Generations in Towns: Succession and Success in Pre-Industrial Urban Societies. Ed. Finn-Einar Eliassen–Katalin Szende. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2009. 219–220.

tagjai még másfajta stratégiát követtek. Mathes Meindel szinte folyamatosan belső tanácsos volt (egyszer még a helyettes bíró szerepét is betöltötte), 1444-től kezdve pedig fiatalabb testvérét, Jorg Meindelt kilencszer jelölték ki kamarásnak (ő azonban a későbbiekben sohasem lett belső tanácsos). Az is megjegyzendő ugyanakkor, hogy egyedül Jorg Meindel és egyik kortársa, Andre Weniger voltak azok a polgárok, akik a kamarási tisztelet meglehetősen hosszú ideig viselték. Az 1460-as évektől kezdve általában már a maximum két-három éves ciklus vált jellemzővé,⁵² és az említett karriermodell is ekkortól figyelhető meg.

A kamarási pozícióval ellentétben a városi csapatok vezetésével, a belső biztonság megőrzésével és a borpénz begyűjtésének felügyeletével megbízott városkapitány (*Stathauptman*) alapvetően (amióta adataink vannak róla) az esküdtek közül került ki.⁵³ Az első évtizedekben (1430–1460 között) jellemző módon ez a poszt a legprominensebb vezetők kezében volt, amikor éppen nem a polgármesteri vagy a városbíró tisztséget viselték, de a későbbi idősokra is elmondható, hogy a korábbi városkapitányokból hamarosan felső vezető lett. Ez majd csak az 1530-as években változik meg, de kizárólag annyiban, hogy bár a városkapitányság továbbra is belső tanácsosi szerepkör maradt, egyre gyakrabban olyan személy töltötte be, akiből később nem lett sem polgármester, sem városbíró. (Ebben az időszakban a polgármesteri rangban is váltás érzékelhető, már ami a két legfőbb tisztség egymáshoz való viszonyát illeti, és egyáltalán nem zárható ki, hogy míg a 15. században, illetve a 16. század elején a polgármester volt a „legfőbb” tanácsos, addig az 1530-as évek után ezt a szerepet a városkapitány vette át.) A 15. században alig néhány (összesen három) olyan esetet ismerünk, amikor egy külső *Genanntert* neveztek ki városkapitánynak, ezek mindegyikére szintén az átmeneti időszaknak tekinthető 1450-es és 1460-as években került sor. Egyikük annak az ifjabb Stefan Raneknek a (valószínűleg közeli) rokona volt, aki az 1430-as és 1470-es években „uralta” a városvezetést, hiszen kilencszer volt városbíró, háromszor bíróhelyettes, négyszer vagy ötször polgármester és nyolcszor maga is városkapitány, így amikor polgármestersége miatt az utóbbi tisztséget nem ő viselte, akkor látjuk a poszton Wolfgang Ranek nevű családtagját. A másik két ilyen esetben szintén hasonló helyzettel találkozunk az 1460-as években. A fegyveres katonák legfőbb vezetőjének lenni érthető módon bizalmi szerepkört jelentett, és a fentiekből nyilvánvalónak látszik, hogy Pozsonyban sokkal inkább az volt, mint a pénzügyek adminisztrálása, mely utóbbi feletti kontrollt az említett pénzügyi „ellenőrző bizottság” és a polgármester játszotta, míg a kapitány kontrollját gyakorlatilag saját belső tanácsosi státusza (vagy a rokonsága) jelentette. Érdekes még itt megjegyezni azt is, hogy kevés olyan városról tudunk a Magyar Királyságban, ahol a 15. században volt a tanácsosok közül választott, külön polgári városi kapitány, a legtöbb helyen királyi – vagyis az uralkodó által kinevezett, gyakran nemesi származású – (vár)kapitány töltötte be a városi csapatok vezetőjének a szerepét is. A források elemzése és a megneve-

⁵² Majorossy J.: Archontológia i. m. (4. jz.)

⁵³ A tisztség említésére: Király J.: i. m. (4. jz.) 76. A belső tanácsstagságra: Majorossy J.: Archontológia i. m. (4. jz.).

zett személyek nyomán elég egyértelműnek tűnik, hogy Pozsonyban a kapitányi tisztt mindkét fajtája jelen volt.⁵⁴

A városvezető polgárokat a fentiekén kívül más pénzügyi és adminisztratív szerepekben is megtaláljuk. Ismét Sopron példájával ellentétbe állítva,⁵⁵ ahol általában a templomok gazdálkodását világi (polgári) felügyelőként ellenőrző templomatyák (*Kirchenmeister*) kerültek ki a belső tanácsosok közül, addig Pozsonyban láthatóan az ispotály ebből a szempontból sokkal fontosabb intézménynek számított. Itt ugyanis alapvetően a városi ispotálymestereket (*Spitalmeister*) jelölték a belső tanácsból,⁵⁶ nem pedig a világi templomatyákat, mely utóbbi tisztséget inkább külső tanácsosok viselték.⁵⁷ Mindez egyrészt azzal állhat összefüggésben, hogy bár a középkorban minden egyházi intézmény valamiféle pénzkölcsönző szerepet töltött be,⁵⁸ a pozsonyi ispotályok a források tanúsága szerint élenjáró módon szinte „banki forgalmat” bonyolítottak ezen a téren. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy mivel mind a régi ispotályt bíró antonita rend, mind pedig a Szent László- (új) ispotályt alapító polgárok közvetlenül a belső tanácsi városvezetésre bízták intézményüket, ez is indokol(hat)ta a későbbiekben azt, hogy az ispotály-

54 Pl. 1450-ben a *Hauptman* tisztségnévvel illetett Farkas György (AMB nr. 2553. [1450. augusztus 11.]) nyilván a várkapitány lehetett, mivel az adott időszakban a város kapitánya a kereskedő polgár Stefan Ranec volt. *Majorossy J.*: Archontológia i. m. (4. jz.). A problémát leginkább az okozza, hogy az uralkodó által kijelölt kapitányra számos esetben ugyanúgy a *Hauptman* megnevezést találjuk a német nyelvű forrásokban, mint a városkapitány esetében, akit csupán a városi számadáskönyvekben (bár ott sem mindig) említenek *Stathauptman* megnevezéssel. Ahogyan arra Weisz Boglárka is felhívta a figyelmem (amiért külön köszönet illeti), a 15. század elején a pozsonyi ispánra is használták ezt a megjelölést. A Kapler Péter pozsonyi ispán képesán fennmaradt latin, ill. német oklevél jól példázza mindezt: AMB nr. 818. (fotója: MNL-OL DF 239 343.) [1413. október 19.]; AMB nr. 821. (fotója: MNL-OL DF 239 345.) [1413. november 25.]. Ugyanőt az egyik német nyelvű városkönyvben (AMB 3.d.1. fol. 126., ill. fol. 152.) szintén így találjuk [1417. március 10.]. A későbbi német városi forrásokban azonban az ispánra már gyakoribb a *Burggraf* (néha a *Span*) megjelölés.

55 *Goda, K.–Majorossy, J.*: i. m. (3. jz.) 78–79.

56 Az ispotálymesterekre: *Judit Majorossy*: *Unsere arme leute... Hospitals and the Poor in Late Medieval Pressburg/Bratislava. Chronica. Annual of the Institute of History, University of Szeged* 4. (2004) 49–50. (1. függelék). Az ispotálymesterek belső tanácsstagságára: *Majorossy J.*: Archontológia i. m. (4. jz.). Néhány ispotálymester esetében (a 15. században: Jorg Huetel, Jorg Mettenpeck; a 16. század elején: Friedrich Voyt) egyelőre nincsen adatunk a belső tanácsstagságra, ami adódhat abból, hogy ők valamilyen okból kivételt jelentettek, de adódhat a források hiányából is. Mivel azonban az esetek döntő többségében a belső tanácsosság más forrásokból igazolt, így feltételezhetjük, hogy ez volt a gyakorlat.

57 Az eddig ismert világi templomatyákra: *Judit Majorossy*: *Church in Town: Urban Religious Life in Late Medieval Pressburg in the Mirror of Last Wills. PhD Dissertation. (Kézirat.) Central European University, Bp., 2006. Függelék nr. 2/5. A templomatyai intézményre általában: *Kubinyi András*: Plébánosválasztások és egyházközségi önkormányzat a középkori Magyarországon. *Aetas* 2. (1991) 43–45.*

58 Ld. erre *Kováts Ferenc*: *Egyház és városgazdálkodás a középkorban, rektori székfoglaló. Különnyomat. Szeged, 1934.; Uő*: Korakapitalisztikus gazdasági válság Magyarországon I. Mátyás király uralkodása alatt. In: *Emlékkönyv Dr. Mahler Ede nyolcvanadik születésnapjára. Dissertationes in honorem Dr. Eduardi Mahler natali die octogesimo. Szerk. Somogyi József–Löwinger Sámuel. Bp., 1937. 178–196.*

mestert a belső tanácsosok köréből választották ki. Ez majd az 1560-as években változik meg, attól kezdve egyértelműen a *Genannten* külső tanács tagjai között találjuk az ispotálymestert, ez utóbbi változás azonban már az ispotály 1529 utáni történetével (a régi ispotályok ideiglenes megszűnésével) áll összefüggésben.

Adószedés, piaci kontroll és egyéb közfeladatok

Az egyházi intézmények világi kontrollja mellett a városi belső adminisztráció megszervezésének további fontos elemét jelentette az adószedés, a szőlőművelés és a városi piac feletti ellenőrzés is. A városi adózás kapcsán ismert, hogy a rendes és rendkívüli adókat a polgármester elnökle alatt álló külön bizottság vetette ki.⁵⁹ A gyakorlati munkát az adóbehajtókat (*Gabeinbringer*) irányító adószedők (*Gaber*) végezték, akiknek a száma a 14. század végi négyről az 1520-as évek közepére már biztosan tizenkettőre bővült.⁶⁰ Eleinte a négy nagyobb egység – a két külvárosi és a két belvárosi adófizetési negyed – élére nevezték ki külön (fő)adószedőket, akiknek a személyét 1440 és 1470 között a *Raittbuchban* is nyomon követhetjük,⁶¹ ám az 1450-es évektől a kamarási számadáskönyvekben egyre több polgár neve jelenik meg évente, akik a kamarásnak beszedett adót szolgáltattak be. Egyrészt arról lehet szó, hogy bár a források általában mindenkit *Gabernek* neveznek, akinek az adóbeszedéshez köze volt, nyilvánvalóan nemcsak az irányítást végző (fő)adószedők, hanem maguk az adóbehajtó polgárok is feltűnnek. Utóbbiakat a külvárosi negyedekben utcánként jelölték ki a mellettük megjelenő „írnokokkal” (*Gaber Schreiber*) együtt, feltehetően az ott lakó külső tanácsosok közül, és ezek az emberek egyre gyakrabban saját kezűleg adták le a pénzt a kamarásnak. Végül így nőtt a számuk tizenkettőre, mivel a két külvárosi negyed negyedenként öt utcára volt felosztva, és ehhez jött még a két egységre felosztott belváros.⁶² Másrészt sokszor az adóbefizetéssel egy-, néha többéves csúszásban is lehettek a be-

59 Az adózásra: *Kováts Ferenc*: Városi adózás a középkorban: Pozsony szabad királyi város levéltárának anyaga nyomán. Angermayer Ny., Pozsony, 1900.

60 *Király J.*: i. m. (4. jz.) 76. A számadáskönyvek teljes körű elemzése rávilágított az adószedők személyére, ill. arra, hogy a számuk hogyan változott a 15. század végén. Király János az említett munkájában csak 1526-ra datálja az adószedők számának 12-re történő gyarapodását, de már korábbi adatok is vannak arra vonatkozóan, hogy az eredeti 4-nél többen voltak. *Majorossy J.*: Archontológia i. m. (4. jz.)

61 Az úgynevezett *Raittbuchban* (AMB 3.d.1.) 1457-ig a négy negyed adóbeszedője, majd ezt követően a *Schreiber* személye is megjelenik. Az 1470-es évektől ugyanezen forrás már nem az adószedőt, hanem a kamarást adja meg, ellenben a kamarási számadáskönyvek (AMB K 1–77.) első főlíóin mindig megtaláljuk az adószedőket és a negyedeken belüli utcák adóbehajtóit. Az archontológiai kézirat (*Majorossy J.*: Archontológia i. m. [4. jz.]) alapján tervezett kötetben ezeket a személyeket is megtaláljuk majd.

62 A felosztási egységekre, ill. a városi adófizető egységek felsorolására ld.: *Majorossy Judit*: A foglalkozás topográfiaja. A társadalmi téről a személyes térig: a társadalmi mobilitás térbeli elemei a 15. századi Pozsonyban. Korall 45. (2011) 1. ábra.

szedők (illetve nyilván maguk a polgárok), mivel számtalanszor régi adó (*alte gab*) – vagyis adótartozás – befizetéséről hallunk.

Nemcsak az adószedés, hanem a szőlőművelés és a kereskedés ellenőrzését is a városvezetés szervezte meg. Hasonlóan a hatvanfős külső tanácsban találjuk a szőlőművelés terén a károk elhárításaért és a hatósági felügyelet gyakorlásaért felelő hegymestereket (*Perigmeister*), akik nem csupán ellenőrzési, hanem bírságozási joggal is rendelkeztek.⁶³ A városlakók gazdasági érdekei megőrzéséért ugyanakkor a tanács vásárbíró (*Marktrichter*) alkalmazott, aki ügyelt az elővásárlás és a házaknál történő árusítás tilalmának megtartására. Minden árura rá kellett sütni a város bélyegjelét, és ha valamely áru ilyennel nem rendelkezett, akkor azt a vásárbíró elkobozta. Az elkobzott áru értékének egyharmada a városi bíróé volt. A vásárbírónak a tanácsosokhoz és a főtisztviselőkhöz hasonlóan esküt kellett tennie a város előtt, a többiekkel ellentétben azonban munkájáért rendszeres heti fizetést kapott és külön juttatások (például ruhapénz) is járt neki.⁶⁴ Rajta kívül a fizetett alkalmazottak sorában találjuk még a városi kocsisokat (*Wagenknecht*), a városi fuvarozást teljesítő hajósokat (*Scheffleut*), a városháza, illetve a városi kaputornyok őreit (*Turnner Wachter*), a városi (*Statschreiber*) és a kamarási írnokokat (*Kamerschreiber*), a kamarási szolgát (*Kamerknacht*), a két erdőmestert (*Waldforster*), a hídmestert (*Pruckmaister*), a puskamestereket (*Puchssenmaister*), a városi kikiáltót (*Umsager*), valamint a hóhért (*Zuchtinger*).⁶⁵

Még egy különleges „bírói intézményt” ismerünk a középkori Pozsonyban. A városban élő zsidók és a keresztény polgárok közötti pénzügyekben, illetve a vitás kérdésekben a belső tanácsosi pozíciót betöltő, úgynevezett zsidóbíró (*Judenrichter*) közvetített.⁶⁶ A keresztény származású zsidóbíró intézménye kizárólag délnémet (elsősorban Regensburg) és osztrák városokban létezett, más német területeken erre nem ismerünk példákat.⁶⁷ Hatáskörük megfelelt a tárnokmesteri tiszthez

63 A tisztségre vonatkozóan: *Király J.*: i. m. (4. jz.) 62. Forrásként: AMB 4.s.1., fol. 200r–v. Kiadva: *Király J.*: i. m. (4. jz.) 407. (125–130. sz.).

64 A vásárok kapcsán: *Weisz Boglárka*: Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. MTA BTK TTI, Bp., 2012. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 156. A piac működésére, valamint a hegymester tevékenységére: *Király J.*: i. m. (4. jz.) 200–214. A hegymester által teendő eskü szövegére: AMB 4.s.1., fol. 220v. Kiadva: *Király J.*: i. m. (4. jz.) 417. (2. melléklet, 168. §). A fizetésekre és a ruhapénzre számtalan példát találunk a számadáskönyvekben (AMB K 1–77.).

65 A számukra kifizetett heti bérek összegét – a többi fizetett városi alkalmazotthoz hasonlóan – rendszeresen megtaláljuk a városi számadáskönyvek második felében (AMB K 1–77.).

66 A városi zsidóbírókra: *Balog Szidónia*: A magyarországi zsidók kamaraszolgátsága és igazságszolgáltatása a középkorban. Vasutas Szövetség–Hornvánszky Ny., Bp., 1907. (Művelődéstörténeti Értekezések 28.) (Reprint: HistoriaAntik Könyvesház, Bp., 2012.) 59–65.; *Kubinyi András*: A magyarországi zsidóság története a középkorban. Soproni Szemle 49. (1995) 2. sz. 12.

67 *Otto Stobbe*: Die Juden in Deutschland während des Mittelalters in politischer, sozialer und rechtlicher Beziehung. Schwetschke, Braunschweig, 1866. (Online kiadás: Universitätsbibliothek, Frankfurt am Main, 2009. <http://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/urn/urn:nbn:de:hebis:30-180015015001> – utolsó letöltés: 2015. augusztus 15.) 44.; *Michel Toch*: Die Juden im mittelalterlichen Reich. Oldenbourg, München, 1998. (Enzyklopädie Deutscher Geschichte 44.) (2., reprint kiad. 2002) 52. A kremsi és a bécsi zsidóbíróra: Regesten zur Geschichte der Juden im

tartozó országos zsidóbíró egész királyságra kiterjedő hatáskörének.⁶⁸ Azzal egyidőben, hogy a külön országos zsidóbírói intézmény megszűnt, 1440-ben elviekben a pozsonyi zsidókat is közvetlenül a városi bíróság alá helyezték.⁶⁹ Ám a korábban a legelőkelőbb, belső tanácsos polgárok közül, néha az uralkodó által kinevezett (ilyen lehetett például a jó udvari kapcsolatokkal bíró Kaspar Ventur), máskor valószínűleg a város által választott zsidóbíró intézménye a városi tanácsban belül még néhány éven át biztosan kimutatható (Peter Kraus személyében még 1444-ben is van rá példánk).⁷⁰ Mátyás uralkodása idején országos viszonylatban új intézmény, a zsidó prefektus (*praefectus Iudeorum*) jelenik meg,⁷¹ ennek ellenére – bár erre az időszakra ez idáig egyetlen adatot találtunk – úgy tűnik, hogy Pozsonyban (talán még mindig vagy már ismét) jelen van a városi zsidóbíró: 1469 végén Thoman Behem belső tanácsos viselte ezt a tisztséget.⁷² A 16. század elején pedig újfent egyre gyakrabban előtűnik a forrásokban: az 1510-es években a belső tanácsos és későbbi városbíró Kaspar Leupold, illetve a belső tanácsos, majd polgármester Jakob Korbler, ezt követően pedig az 1520-as években több belső tanácsos jelenik meg mint *Judenrichter*.⁷³

Végezetül még egy fontos városi tisztségviselő személyére és munkájára kell röviden kitérnünk, ez pedig a városi jegyző (*Stadtschreiber*). Pozsonyban eleinte, az 1230-as évektől egészen a 14. század közepéig a pozsonyi társaskáptalan látta el a hivatalos városi írásbeliség teendőit.⁷⁴ Az egyházi intézmény szerepét és erejét jól mutatja, hogy a káptalan sokáig érvényesíteni tudta befolyását a Szent Márton-plébániatemplom egyházi igazgatására is, és majd csupán az 1340-es évekre kerültek a gyakorlat szintjén is a kegyúri jogok végérvényesen a városi tanács ke-

Mittelalter. I–III. Hrsg. Eveline Brugger–Birgit Wiedl. StudienVerlag, Innsbruck–Wien–Bozen, 2005–2015., többek között például I. 56. [1264. április 29., Krems], I. 91. [1295. január 30., Bécs], II. 17. [1340. március 12., Krems], II. 21. [1340. december 13., Bécs], III. 12. [1366. január 6., Krems], III. 15. [1366. február 18., Bécs] stb. A bécsi zsidóbírók személyére: *Perger, R.*: i. m. (4. jz.) 30–52.

68 *Kubinyi A.*: A magyarországi zsidóság i. m. (66. jz.) 11–12.

69 Uo. 15. A királyi oklevél: AMB nr. 1707. [1440. június 2.].

70 1444-ben Peter Kraust még mindig „als mitgeswornen und die zeit judenrichter” találjuk a forrásokban. AMB 2.a.1., fol. 279. [1444. február 14.]. Kiadva: *Arne Ziegler*: Actionale Protocollum. Das älteste Stadtbuch von Bratislava/Pressburg aus den Jahren 1402–1506. Muzeum Kultury, Bratislava, 1999. (SNM Acta Carpatho-Germanica 4.) 266.

71 *Király J.*: i. m. (4. jz.) 73.; *Kubinyi A.*: A magyarországi zsidóság i. m. (66. jz.) 16–17.

72 AMB nr. 3591. [1469. november 28.].

73 Kaspar Leupold: AMB 4.n.1., fol. 341r [1512. január 27.]; Jakob Korbler: AMB nr. 4615. [1518. március 18.]; Stefan Haimer: AMB nr. 4722. [1521. június 13.]; Peter Heinrich: AMB nr. 4910. [1525. május 23.]. Feltehetően Peter Heinrich lehetett az utolsó zsidóbíró, mivel 1526-ban kiűzték a zsidókat a városból és ingatlanaikat a város elkobozta.

74 A káptalani írásbeliség vonatkozásában legújabban: *Juraj Šedivý*: Mittelalterliche Schriftkultur im Pressburger Kollegiatkapitel. Chronos, Bratislava, 2007. A városi írásbeliség kezdeteire: *Majorossy Judit–Szende Katalin*: Libri civitatum. Városkönyvek a középkori Magyar Királyság közigazgatásában. In: Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára. Szerk. Mikó Gábor–Péterfi Bence–Vadas András. ELTE Eötvös Kiadó, Bp., 2012. 321–322.; *Šedivý, J.*: Die Anfänge i. m. (3. jz.) 81–115.

zébe (a plébánosválasztás joga, a világi templomatyá intézménye révén).⁷⁵ Az első hivatalos, állandó fizetéssel rendelkező pozsonyi városi jegyző ezzel párhuzamosan az 1350-es években jelenik meg. A városi írnok felesküdt városi hivatalnok volt, akinek munkáját a városbíró, illetve egy-két esküdt ellenőrizte.⁷⁶ A későbbiekben segédírnok(ok)kal rendelkező nótáriust kezdetben a polgárközség, majd a 15. század második felében a tanács választotta.⁷⁷ Az 1340-es évektől⁷⁸ jelentek meg az első általuk lejegyzett városi *missilisek*, amelyek száma a 15. század elején sokasodik meg. Emellett 1402-től maradtak fenn (bár már az 1360-as évekből is vannak töredékek) az első rendszeresen vezetett vegyes tartalmú városkönyvek, melyek bejegyzéseit a jegyző a tanács ellenőrzése mellett írta.⁷⁹ Az egységes tartalmú *Stadtbuchok*, vagyis a városi írásbeliség szakosodásának kezdete az 1430-as évekhez kötődik.⁸⁰ A városi írnokok kapcsán érdekes jelenségként megemlíthető, hogy a 15. század közepén a *Michaelgassén* (ma Michalská ulica) található, akkoriban az osztrák heiligenkreuzi ciszterci apátság tulajdonában lévő Katalin-udvar (*Sand Kathrein hof*) élére kijelölt udvarmester az eddig ismert esetekben a városi írásbeliség egyik jelentős képviselője volt. 1436 és 1443 között Michel Vogelt említik mint *schaffer und verbesser des hoffs Sand Kathrein*, akiről kiderül, hogy közjegyzői tevékenységet végzett.⁸¹ Az ezt követő időszakban (1444 és 1448 közötti adatokkal) pedig a 15. század egyik legismertebb városi írnoka, Liebhard Egken-

75 Az 1291-es városprivilegium nem említi a plébánosválasztást. Eleinte a káptalan tagjai maguk közül hetente választottak ki valakit a plébánosi feladatok elvégzésére. Később aztán a káptalan elismerte a város plébánosválasztó jogát. A városi tanács és a bíró, valamint a polgárság 1302-ben megegyezett a káptalannal, hogy a káptalan tagjai közül, de a polgárok válasszanak plébánost a Szent Márton-templom élére. AMB nr. 23. [1302. március 9.], megerősítése: AMB nr. 100. [1348. április 24.]; *Ortway T.*: i. m. (4. jz.) II/4. 464–471. A másik két városi plébánia (a Szent Lőrinc- és a Szent Mihály-) esetében a tanács szabadon választhatott. Fennmaradt egy 1438-as oklevél a Szent Lőrinc-templom plébánosának beiktatási módjáról (*forma introductionis parochialis*), amely már a város dominanciáját jelzi, mivel az eseményre a templomon kívül (*in cimeterio*), világi tanúk jelenlétében („notary publici, testiumque presentia [...] circumspectus viris [...] civibus testibus”) került sor. Fejér CD XI. 210–212. Ld. még ennek kapcsán *Kubinyi A.*: Plébánosválasztások i. m. (57. jz.) 29.

76 AMB 4.s.1., fol. 220r; *Király J.*: i. m. (4. jz.) 417. (165. sz.).

77 Az első ismert városi írnok egy bizonyos Siegfried *notarius civitatis* (1350–1379) volt. *Šedivý, J.*: Die Anfänge i. m. (3. jz.) 81–115.; *Király J.*: i. m. (4. jz.) 75. A városi jogkönyv ide vonatkozó része: AMB 4.s.1., fol. 220r; *Király J.*: i. m. (4. jz.) 417. (165. sz.). A későbbi írnokokra: *Šedivý, J.*: Die Anfänge i. m. (3. jz.) 109. (2. melléklet). További, ill. újabb adatokkal: *Majorossy J.*: Archontológia i. m. (4. jz.).

78 Az eddig ismert legrégebbi fennmaradt városi oklevél 1311-es: Slovenský Národný Archív v Bratislave (Pozsony), Súkromný Archív Bratislavskej Kapituly (= SNA SABK), A-4-1 [1311. június 24.]. A legrégebbi ismert polgári oklevél pedig 1346-os: AMB nr. 93.; *Šedivý, J.*: Die Anfänge i. m. (3. jz.) 88., 98.

79 A pozsonyi városi kancellária történetére: *Darina Lehotská*: Vývoj bratislavske mestske kancelárie do roku 1526. Historické štúdie 4. (1958) 222–274.; *Das Pressburger Protocollum* i. m. (27. jz.) I. 11–18.

80 A középkori városi könyvek legújabb ismertetése: *Goda, K.–Majorossy, J.*: i. m. (3. jz.) 82–99.

81 AMB 4.n.1., fol. 26v [1436. október 31.]; AMB 4.1.1., fol. 144r [1440. július 1.]; AMB 4.1.1., fol. 143r [1443. február 5.].

felder volt a *Hofmeister*.⁸² Bentlakásért cserébe feltehetően a heiligenkreuzi ciszterciék gazdasági raktáraként működő Katalin-udvar írásos adminisztrációját is ellátták.⁸³ A 15. század közepétől egyre gyakrabban a polgárok bérelhették lakóként az udvar szobáit, illetve a 16. század elején már maga a város használta (1509-től bérelte, majd 1523-ban megvásárolta) és adta tovább bérbe, így az udvar igazgatási formája is valószínűleg megváltozott, mivel a fenti udvarmesteri címet az 1450-es évektől már nem látjuk a forrásokban.⁸⁴

A városvezetés és a városi társadalom

A vázlatos intézménytörténeti áttekintés után a továbbiakban megvizsgálandó kérdés, hogy a városvezetés (és igazgatás) valójában kiknek, a polgárok mekkora hányadának a kezében volt. Az archontológiai kutatásaim során alapvetően az 1390-es évektől (előtte néhány szórványadattal) 1540-ig (illetve egy nagyobb áttekintésben 1600-ig) igyekeztem feltárni azokat a személyeket, akik a fentiekben részletesebben ismertetett posztokat betöltötték. A felső vezetés tekintetében erre az időszakra elmondható, hogy a források nagyjából a szóban forgó tisztségviselők 90%-ának a megismerését teszik lehetővé. Ez az arány a belső tanácsosok és különösen az egyéb tisztségek tekintetében jóval kisebb. Ennek ellenére a legfelső vezetésről – vagyis a városbíró, a polgármester és a tizenegy belső tanácsos tekintetében – tehetünk néhány általános megállapítást. Amennyiben húszéves ciklusokat vizsgálunk, amelyekben a városvezetés koncentrációja jobban láthatóvá válik, akkor nagyjából 35–40 embert találunk a felső hatalmi pozícióban, ez azonban valójában azt jelentette, hogy ezen időszak alatt csupán maximum 20–25 új ember kerülhetett be a felső vezetők körébe. Amennyiben a nagyjából egy generációt jelentő harmincéves ciklusokat vesszük alapul, ez esetben az előbbi számok 10–15 fővel nőnek. Harmincévenként mind a legfelső vezetés (*Richter*, *Burgermeister*), mind a belső tanács (*Ratsherren*) 40%-a lecserélődött, tehát a vezetés egy relatív megújuláson ment át. Húszévenként azonban ez csak a tanácsosokra igaz, a leg-

82 Pl. AMB 4.1.1., fol. 143.; *Majorossy J.*: Archontológia i. m. (4. jz.). Egkenfelder személyére: *Šedivý J.*: Die Anfänge i. m. (3. jz.) 109., ill. az egyik kézirat kapcsán a rá vonatkozó irodalom összegzése: *Anna Boreczky*: Details des Bilderkatechismus der Concordantie caritatis im Klosterneuburger Kodex von Liebhard Egkenfelder. Galéria. Ročenka Slovenskej Národnej Galérie v Bratislave (2004–2005) 161–166. Végrendeletére (annak részleges kiadásával, olvasati hibákkal): *Juraj Spiritza*: Testament Liebharda Egkenfeldera, bratislavského mestského notára v rokoch 1441–1456. Zborník Slovenského Národného Múzea. História 61/7. (1967) 165–182. Végrendeletének teljes kiadása: Das Pressburger Protocollum i. m. (27. jz.) I. 241–248.

83 Ez jelen pillanatban feltételezés, mivel a fennmaradt városi anyagból nem egyértelműsíthető. Jelenleg a heiligenkreuzi apátsági levéltárban igyekszem megerősítő utalást találni.

84 *Zuzaza Ševčíková*: Dvorec cisterciánov na Michalskej ulici v Bratislave. *Archaeologia historica* 29. (2004) 469–475.; *Majorossy J.*: Church in Town i. m. (57. jz.) 375–379. Hasonló, ciszterci kolostorokhoz tartozó világi *Stadthofok* kapcsán Bécs körüli osztrák városokban: *Christina Lutter*: „Locus horrois et vastae solitudinis?” Zisterzienser und Zisterzienserinnen in und um Wien. *Historisches Jahrbuch* 132. (2012) 155–158.

felső vezetésnek csupán a 20–25%-ában találunk új embert. Mindazonáltal ha az elemzés eredményeit a középkori Pozsony népességszámára vetítjük,⁸⁵ 40–50 emberrel számolva egy húszéves időszakban, akkor ez a kör egy meglehetősen szűk réteget, a lakosság nem több, mint 1%-át jelenti.⁸⁶ Az elemzések ugyanakkor a korábbi kutatás azon kijelentését sem tudják igazolni, miszerint a már említett Ulrich Rauchenwarter korrupt pénzügyi manőverei miatt (melyek során gyakorlatilag elsikkasztotta a városi közpénzt) 1411 körül kirobbant botrányt követően Pozsonyban a városvezetés hatalomkoncentrációja már nem jellemző.⁸⁷ Ez talán elmondható egy rövid időszakra közvetlenül a botrány után, de valójában azt tapasztaljuk, hogy az 1440-es és az 1460-as évek között ismét a koncentráció irányába tendál a város vezetése. A legfelső (bírói és polgármesteri) hatalom ebben az időszakban ugyanis gyakorlatilag három ember – Stefan List, Ludwig Königsfelder és Stefan Ranés – kezében van. Igaz, ez a három ember a vezetői pozíciókat rotációban birtokolta. A „triumvirátus” kihalását követően, alapvetően az 1470-es évektől némi lazulás figyelhető meg, így relatíve több embert látunk a felső vezetésben – bár főként inkább a polgármesteri, nem pedig a bírói székben –, de az 1510-es évektől ismét kevesebb mint tíz ember „uralta” a várost igen hosszú ideig. Emellett az a jelenség is megfigyelhető, hogy voltak olyan polgárok, akik több mint háromszor – néha messze felülmúlva ezt a számot – birtokolták a városbírói vagy a polgármesteri címet, ugyanakkor mellettük számos példa van az egy-két éves címviselésre is. Mindez egyszerre tanúskodik a városvezetés zárttságáról és nyitottságáról (persze ez utóbbi csupán egy relatíve szűk réteg számára való nyitottságot jelentett). A középkori pozsonyi belső politikai élet, a városi irányítás szempontjából leginkább az az öt személyiség érdekes, akik meglehetősen hosszú ideig maradtak a felső hatalomban: a 15. század közepén Stefan List és Ludwig Königsfelder, az 1470-es években Thoman Behaim és Andre Holtzer, illetve a 16. század elején Friedrich Voyt és Jakob Korbler.⁸⁸ Mellettük azonban találhatunk olyan családokat, melyeknek tagjai több generáción keresztül folyamatosan a belső tanácsban ültek (ilyen volt például a Gailsam vagy a Scharrach család), így adott esetben legalább annyira befolyásos személyiségeknek számíthattak, mint a többször említett Ludwig Königsfelder, aki egyedül maga összesen huszonegyszer viselte a legfőbb tisztségek valamelyikét. A részletesebb elemzésből kitűnik, hogy a pozsonyi elitcsaládok a politikai hatalomkoncentrációt a kapcsolatháló rendsze-

85 Ennek kapcsán Kováts Ferenc számításait fogadjuk el, miszerint 1434 körül nagyjából 4800, a 15. század közepén 5600, majd a 16. század legelején, a pusztító járványok tizedelése után ismét 4700 körül lehetett a város lakosainak száma. *Kováts Ferenc*: Bevezető. In: Magyar–zsidó oklevéltár. Monumenta Hungariae Judaica. IV. 1371–1564. Szerk. Uő. Izraelita Magyar Irodalmi Társulat, Bp., 1938. Erre vonatkozóan ld. még: *Szende Katalin*: Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. MTA TTI, Bp., 2004. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 32.) 26.

86 *Majorossy J.*: Archontológia i. m. (4. jz.)

87 *Szűcs J.*: i. m. (11. jz.) 295–304.

88 Friedrich Voyt életrajzi elemeit és tevékenységét összefoglaló tanulmány: *Majorossy J.*: Egy tekintélyes i. m. (41. jz.) 447–463. A többiek hasonló jellegű feldolgozása folyamatban van.

rén (beházasodás, kezesség, gyámság, udvari kapcsolatok stb.) keresztül igyekeztek megvalósítani. Az is egyértelműen látszik, hogy a német városokból jól ismert gyakorlat, a hatalmat akár évszázadokon át a kezükben tartó városvezető (patrius) családok megléte nem jellemzi a várost. Néhány családtól eltekintve, amelyet két, esetleg három generáción keresztül nyomon követhetünk a városvezetésben, a 15. század folyamán, illetve a 16. század elején a generációnkénti váltások általában új embereket (családokat) hoznak a városi hatalomba.

A hatalom reprezentációja

Végezetül ejtsünk néhány szót a tisztújítás rituáléiról is, bár ezekről a középkor vonatkozásában forrásaink nem sokat árulnak el. A 17. századi helyzetet alaposan ismerjük, de nehéz elválasztani a már a 15. században is meglévő elemeket a későbbiekben rájuk rakódott szokásoktól. Az 1690-es évekből tudjuk, hogy április 24-én, a választás napján istentiszteletet követően került sor a tisztújításra, melynek során beszéd, majd fohász hangzott el, azután leköszöntek a tisztségviselők (valószínűleg átadták a kardot vagy a pálcát, esetleg a városi kassza kulcsát), illetve ellenőrizték a számadásokat. A választás folyamán először a bíró és a polgármester személyéről döntöttek, Pozsonyban 1697-ig állítólag felkiáltással választva három jelölt közül, akiknek egyike a tisztség előző viselője volt. Ugyanígy választották meg a városkapitányt is, majd a belső tanácsot. A ceremónia részeként az új tisztviselők a polgárok sorfala között és az őket megválasztók kíséretében a városházától átvonultak a plébániatemplomba, ahol a lezárásképpen elhangzó *Hymnus Ambrosianus*, azaz a *Te Deum* mise előtt tették le esküjüket. Végül az új városvezetőket a saját házukba kísérték.⁸⁹

Mindezek fényében mi az, amit a középkori forrásainkból minderről megtudhatunk? Ismerjük például a városbíró és a polgármester által elmondott eskü szövegét,⁹⁰ de a források nem szólnak arról, hogy vajon ezt az esküt a városházán, a választás helyén vagy a templomban mondták-e el. A városi jogkönyv ide vonatkozó 1508-as feljegyzése szerint a bíró ünnepélyes esküt tett a király, a magyar korona és a Pozsony város iránti hűségre, a szegények és gazdagok, özvegyek és árvák igazságos és hű szolgálatára. Az esküje hasonló volt a polgármesteréhez. Ezenkívül a városi kamarás több ízben is megemlíti, hogy a tanácsülés után fizetett a Szentháromság tiszteletére elmondott miséért a plébánosnak. Ugyanakkor bár a kifizetés közel esik a választás napjához, mégsem egyértelműsíthető, hogy vajon a választás napján elmondott misére vagy egy azt követő tanácsülés utáni hálaadó misére vonatkozik-e a bejegyzés.⁹¹ Ellenben a 16. század folyamán egyre gyakrab-

89 *H. Németh I.*: i. m. (2. jz.) 62–68.

90 AMB 4.s.1., fol. 220r; *Király J.*: i. m. (4. jz.) 416. (163–164. sz.).

91 A Szentháromság tiszteletére elmondott nagymisére egy 1487–1488-as számadáskönyvi bejegyzés szövegezésében találunk többek között példát: „Item mein herrn richter und rat haben ain ambt lassen singen von der Heiligen Drivaltigkait als der rat beslossen ist worden” (kifizetve utólag, 1488. május 19-én). AMB K 47. [1488/1489], 264. Hasonló bejegyzést találunk még:

ban hallunk az évenkénti *Burgerambt nach Sand Georg* kifizetéséről, ami már egyértelműen a választáskori hálaadó misére utalhat, ugyanakkor talán nem a választás napján, hanem másnap került rá sor.⁹² Mindenesetre érdekes, hogy a választással kapcsolatosan meglehetősen kevés közvetlen bejegyzést (kiadási feljegyzést) találunk a számadásokban. Korábban már szó esett róla, hogy a városi pénzesláda kulcsát a polgármester őrizte, így nyilvánvalóan a választás napján sor került annak rituális átadására is, ahogyan a bírói pálca is a megválasztott új bíróhoz került, bár ez utóbbiak kapcsán a középkori források némák.

Egyes számadáskönyvi bejegyzések utalásai alapján sejthető, hogy a Szent György-napi választás néha a városházán, máskor azonban a Ferenc-rendiek zárójában ment végbe (például 1444-ben).⁹³ Az, hogy a nevezett két intézmény igen közel volt egymáshoz, nyilvánvalóan hozzájárult az alternatív helyszín megválasztásához. Az ilyen esetekben a kolostor tágas kertjében, szabad ég alatt gyűl(het)tek össze a választópolgárok.⁹⁴ A pozsonyi ferences kolostor egyébként is fontos szerepet töltött be a város életében,⁹⁵ nemcsak azért, mert központi helyet foglalt el a városháza és a főtér (*Platz*) közvetlen közelében, hanem azért is, mert számos társadalmi esemény színteréül szolgált.⁹⁶ A 15. század végén a rendház kerengőjé-

„Item als der rat hie beslossen ist worden” fizetett a tanács 2 schilling dénárt a Szent Márton plébánosának a mondott miséért. AMB K 51. [1492/1493], 269.

92 Pl. AMB K 64. [1509/1510], fol. 144r: „[...] hab ich dem pharrer zw Sand Mertten gebem von dem burger ambt das man jarlich singt j lb. d.” [kifizetve: 1509. május 30.]; AMB K 66. [1511/1512], fol. 149v: „[...] umb das burger ambt das man jarlich singt zw Sand Mertten nach Sand Joring tag j lb. d.” [ez esetben jóval később kifizetve: 1512. április 9.]; AMB K 68. [1514/1515], fol. 123r: „[...] dem pharrer zw Sand Mertten bezalt das burger ambt das man jarlich nach Sand Joring tag singt etc. j lb d.” [kifizetve: 1514. május 6.].

93 1444. május 9-én a városi kamarás kifizette a bor árát Hans Lachutelnek, amit a választáskor (április 24-én) fogyasztottak: „Item an sntag nach Johannis ante portam latinam hab wir geben auf dye herren und auf die gemain in das closter, als man ein richter satzt und etzleich rots herren umb xxx pint wein von dem Lachutel per vj denar [...]” AMB K 8. [1444], 43. (fol. 21r).

94 *Király J.*: i. m. (4. jz.) 67. Kolozsvárott pl. a kora újkorban szintén szabad ég alatt, a plébánia-templom temetőkertjében került sor a választásra: *Ágnes Flóra*: Between Sacred and Profane. Council Election in the Lived Space of the Medieval and Early Modern Town of Cluj. *Annual of Medieval Studies at CEU* 17. (2011) 238.

95 A koldulórendi kolostorok világi használatára: *Bernhard E. Stüdeli*: Minoritenniederlassungen und mittelalterliche Stadt. Beiträge zur Bedeutung von Minoriten und anderen Mendikantenanlagen im öffentlichen Leben der mittelalterlichen Stadtgemeinde, insbesondere der deutschen Schweiz. Coelde, Werl/Westf., 1969. (Franziskanische Forschungen 21.) 22.; *Jens Röhrkasten*: Secular Uses of the Mendicant Priors of Medieval London. In: *The Use and Abuse of Sacred Places in Late Medieval Towns*. Ed. Paul Trio–Marjan de Smet. Leuven University Press, Leuven, 2006. (Mediaevalia Lovaniensia I.: Studia 38.) 135–136.

96 Leginkább a ferences kolostor kora újkori szerepe közismert, miszerint 1526. december 17-én itt gyűltek össze, hogy Ferdinánd osztrák herceget királlyá válasszák. *Pálffy Géza*: A magyar királyi koronázások történetének eddig ismeretlen alapforrása: A magyar tanácsok 1561. évi javaslata a koronázások pozsonyi szertartásrendjéről. In: *Redite ad cor* i. m. (41. jz.) 491. 1563-tól pedig a koronázási szertartás folyamán ide vonult a mindenkori új uralkodó, hogy az aranyarkantyús lovagokat felavassa. *Štefan Holčík*: Korunovné slavnosti v Bratislave 1563–1830. Ikar, Bratislava, 1988. (4. bőv., jav. kiad.: Bratislava, 2005.) 74–76.; *Hilda Lietzmann*: Quellen zur ungarischen Krönung Rudolfs II. im Jahre 1572. *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchiv* 42.

ben oltárt állító konfraternitások voltak a legnépszerűbbek a városban.⁹⁷ Az úrnapi játékok is a kolostor előtti téren zajlottak, és közvetett számadáskönyvi forrásokból úgy tűnik, hogy a ferencesek aktív részt vállaltak azok szervezésében.⁹⁸

A választás után ünnepélyes keretek között átvonultak a Szent Márton-tempomba, és a menetet harangszóval kísérték (hasonlóan minden más, a városon végigvonuló felvonuláshoz, egyházi körmenethez, temetésekhez stb).⁹⁹ Annak azonban a forrásokban semmi nyoma, hogy ez az ünnepélyes processzió pontosan milyen formában zajlott le a 15. században, illetve hogy milyen útvonalat követett. Ahhoz, hogy ez utóbbi vonatkozásban felvethető ötleteink legyenek, azt kell megvizsgálnunk, hogy a belváros mely világi terei szakralizálódtak más, esetlegesen rekonstruálható körmenet, rituális felvonulás során, amelyek kapcsán feltételezhetjük, hogy adott esetben a városvezető-választás napján is hasonló útvonalat jártak be a főtér és a plébániatemplom között. A késő középkori Pozsonyban az úrnapi körmenet volt az az esemény, amelynek kapcsán a fennmaradt források ebben a vonatkozásban a rekonstrukciót lehetővé tették.¹⁰⁰ A Krisztus Teste konfraternitás, amely az úrnapi körmenet megszervezésének és lebonyolításának a hátterében állt, alapvetően a legeltebb testvérületnek számított a városban, és tagjainak összetételéből következtetve nyilvánvalóan politikai szerepet is játszott.¹⁰¹ Így ha elfogadjuk azt az előfeltevést, hogy a városi közösség politikai elit-

(1992) 78.; legújabbban: *Pálffy Géza*: Hatalmi és művészeti reprezentáció: magyar uralkodó-koronázások a kora újkorú Pozsonyban. In: *Coronatus Posonii. A pozsonyi magyar uralkodó-koronázások érmei.* – Bratislavské korunovačné medaily a žetóny (1563–1830). Szlovák Nemzeti Múzeum, Történeti Múzeum–Magyar Nemzeti Múzeum, Pozsony/Bratislava–Bp., 2014. 24–25.

97 *Majorossy Judit*: Late Medieval Confraternities in Pressburg. In: *Pfarreien in Mitteleuropa im Mittelalter. Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich.* Hrsg. Nathalie Kruppaleszek Zygner. Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen, 2008. (Veröffentlichungen des Max-Planck-Institut für Geschichte 238.) 339–361., különösen 352.

98 *Majorossy Judit*: A Krisztus Teste Konfraternitás helye a középkori pozsonyi polgárok életében. In: *Bátfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században.* Szerk. Csukovits Enikő–Lengyel Tünde. MTA TTI, Bp., 2004. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 35.) 274.

99 1492-ben a választás napján való harangozás költségeit találjuk a számadáskönyvben: „Item als man in dem closter richter und rat gesetzt hat, hab ich ainer der die glokn darzu gelaut hat gebn xij denar. Actum Georgii.” AMB K 51. [1492/1493], 300. A temetéseken való különböző típusú harangozásokra a városban: *Majorossy Judit*: „I wish my body to hallowed ground”: Testamentary Orders of the Burghers of Late Medieval Pressburg about their Own Burial. In: *On Old Age. Approaching Death in Antiquity and the Middle Ages.* Ed. Christian Krötzel–Katarina Mustakallio. Brepols, Turnhout, 2012. (Studies in the History of Daily Life [800–1600] 2.) 120–122.

100 A körmenet kapcsán: *Majorossy J.*: Krisztus Teste i. m. (98. jz.) 270–275.; *Uő*: A polgári térszámítást elemei a késő-középkori Pozsonyban. *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv 4.* (2009) 86–91. (4. térkép). Európai városok (pl. Regensburg, Würzburg) analóg példáira: *Andrea Löther*: Prozessionen in spätmittelalterlichen Städten. Politische Partizipation, obrigkeitliche Inszenierung, städtische Einheit. Böhlau, Köln–Weimar–Wien, 1999. (Norm und Struktur. Studien zum sozialen Wandel in Mittelalter und Früher Neuzeit 12.) 105–111.

101 *Kubinyi András*: Egyház és város a késő középkori Magyarországon. In: *Társadalomtörténeti tanulmányok a közeli és a régmúltból.* Emlékkönyv Székely György 70. születésnapjára. Szerk. Jónás Ilona. ELTE BTK, Bp., 1994. 82. A pozsonyi testvérület tagságának elit összetételére: *Majorossy J.*: Krisztus Teste i. m. (98. jz.) 257–261.

je egy, a város hétköznapijaiban igen jelentős eseménynek számító körmenet nyilvánvalóan szakrális jellegét nem feledve az eseményt reprezentatív célokra használta, és adott esetben a városvezető elitet tömörítő Krisztus Teste-testvérület révén vagy pusztán hatalmi súlyánál fogva befolyással bírt arra nézve, hogy a menet mely házakat érintve vonuljon, akkor a városvezető elit lakóhelyei rekonstrukciójának segítségével nemcsak az úrnapi körmenet egyes szakaszai kapcsán alakíthatunk ki hipotéziseket,¹⁰² hanem a választások napján a főtér és a Szent Márton-plébániatemplom között vonuló processzió lehetséges útvonalának vonatkozásában is. A városvezető elit lakóházainak topográfija alapján ugyanis felvethető, hogy a főtérről esetlegesen nem a legrövidebb útvonal irányába (a *Weissgasse* felé) haladt a menet, hanem a Zöldháznak (*Grünstübel*) nevezett főtéri sarokháznál kanyarodott a *Michaelsgasse* irányában, hogy az ottani elit polgárok ablakai előtt elhaladva a Ventur utca (*Venturgasse*) házai mentén érkezzen a Szent Márton-templomba. Az persze egy ilyen alapokon tett felvetés esetében is nyitott kérdés marad, hogy a topográfiailag bizonyos mértékig determinált útvonal befolyásolta az elit térbeliségét vagy az elit térbelisége alakította az útvonalat. Az mindenestre biztosnak tűnik, hogy a 15. században a városvezető elit által lakott/használt tér sarokkövei már kitapinthatóak a városban. És ennek kontinuitása Pozsony fővárossá válását követően, a későbbi századokban is több ponton folytatódni látszik (elsősorban a későbbi nemesi palotákat érdemes ebből a szempontból figyelembe venni).¹⁰³ Az úrnapi körmenet útvonalának és a városvezető elit térbeliségének rekonstrukciója olyan kérdések feltételes módú megválaszolásának is teret nyithat – megfelelő távolságtartással –, amelyekre közvetett vagy töredékes információ sem áll a rendelkezésünkre. Az egyik ilyen a városvezető-választás utáni felvonulás lehetséges iránya és útvonala,¹⁰⁴ ami annál is érdekesebb, mivel összevetési lehetőséget kínál, illetve annak az útvonalnak bizonyos középkori előzményeire világíthat rá, amelyet az 1563 utáni királykoronázási menetek kapcsán már részletes narratív forrásokból is megrajzolhatunk.¹⁰⁵

*

102 *Majorossy J.*: A polgári térhasználat i. m. (100. jz.) 89.

103 *Ján Holák*: Topografia historického jadra Bratislavy v 18. storočí. Bratislava 3. (1967) 117–163.

104 A városvezetők választásának ceremóniájához összehasonlító német példák: *Dietrich W. Poeck*: Rituale der Ratswahl. Zeichen und Zeremoniell der Ratssetzung in Europa (12.–18. Jahrhundert). Böhlau, Köln–Weimar–Wien, 2003. (Städteforschung A/60.).

105 Pl.: Die Krönungen Maximilian II. zum König von Böhmen, Römischen König und König von Ungarn (1562/63) nach der Beschreibung des Hans Habersack (Ediert nach CVP 7890). Hrsg. Friedrich Edelmayer–Karl G. Vocelka et al. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1990. (Fontes Rerum Austriacarum. Scriptores 13.) 178–205. Bár a 16. századi szövegekben még inkább csak egyes pontokon kapunk információkat, mivel azonban a koronázási rend kötött volt, ez esetben a későbbi századok leírásai is felhasználhatók. Az útvonalra: *Holčík, Š.*: i. m. (96. jz.) 76.; *Lietzmann, H.*: i. m. (96. jz.) 69.; *Pálffy G.*: Hatalmi és művészeti i. m. (96. jz.) 24–25.

A fentiekben Pozsony középkori városvezetésének legfontosabb elemeit vizsgálva igyekeztünk a főbb jellemzőket és sajátosságokat bemutatni. Nyilvánvalóan számos olyan kérdés akad még e meglehetősen komplex téma kapcsán, amelyet itt nem vagy csak érintőlegesen említettünk. A remélhetőleg hamarosan elkészülő archontológiai kötet terveink szerint ezek közül továbbiakra is elemzési lehetőséget kínál majd. A hatalom dinamikáját a fentiekben említett (illetve a mellékelt táblázatból is kirajzolódó) felső vezető generációk tagjainak személyén keresztül, az ő városi társadalomban betöltött – nemcsak közigazgatási, hanem társadalmi és gazdasági – szerepüket és kapcsolataikat részletesen elemezve lehet igazán követni, ugyanakkor azzal is érdemes tisztában lenni, hogy a városvezetés és adminisztráció hétköznapi gyakorlata kapcsán egyáltalán melyek azok a részletek, amelyekre a városi írásbeliség által produkált (és fennmaradt) források ablakot nyitnak. A középkori városigazgatás rekonstruálható elemeinek fenti összegyűjtése azt a célt is szolgálta, hogy láthatóvá váljék mindaz, ami már az adatokban gazdagabb kora újkor előtt jellemezte Pozsony városát. Mindemellett egy ilyen jellegű körképnek talán az is hasznos hozadéka lehet, hogy az adott kérdésben lehetőséget teremt az összehasonlító várostörténet művelésére.

Melléklet

Az elemzett forrásokból eddig ismert pozsonyi polgármesterek és városbírók,¹⁰⁶ 1390–1545

Tisztségviselési év	Polgármester	Városbíró
1390/1391	Zegemberg, Hans	Spitzer, Paul
1391/1392		Spitzer, Paul
1392/1393		Spitzer, Paul
1393/1394		Spitzer, Paul
1394/1395		Paul, id. Jakab bíró fia
1395/1396		Paul, id. Jakab bíró fia
1396/1397	Günther, Peter	Rauchenwarter, Ulrich

106 Bár a pozsonyi felső városvezetésre korábbi kutatások is rendelkezésre állnak (elsősorban Ort-vay Tivadar idézett monográfiájának harmadik kötete, valamint Rakovszky István szintén idézett munkája), mivel azok számos ponton hiányosak, ill. több helyütt hibásak, az itt közölt összeállítás jelen tanulmány szerzőjének a munkája, amely a korábbi adatok felhasználásával, javításával, valamint újabb források bevonásával készült, és egy leendő archontológiai kötet részét képezi. Ahol a rovat üres, egyelőre nem került elő adat a tisztségviselő személyére. A dőlt betűvel jelzett személyek az adott tisztségviselési időszakban még további kutatást igényelnek. Megjegyzendő, hogy a Zsigmond kori tisztségviselőkre vonatkozó forráshelyeket a Rauchenwarter-ügy kapcsán Skorka Renáta is összegyűjtötte (*Skorka R.*: Egy középkori emlékirat i. m. [11. jz.]). Ennek kapcsán a publikálatlan adatainak rendelkezésre bocsátását ezúton is köszönöm, azokat további forrásokkal kiegészítve felhasználtam. A forrásokra, valamint az adott évek esküdt tanácsosaira és egyéb tisztségviselőire: *Majorossy J.*: Archontológia i. m. (4. jz.)

Tisztségviselési év	Polgármester	Városbíró
1397/1398	Günther, Peter	Rauchenwarter, Ulrich
1398/1399		Rauchenwarter, Ulrich
1399/1400		Scharrach, Burkhard
1400/1401		Scharrach, Burkhard
1401/1402	Protesser, Mert	Rauchenwarter, Ulrich
1402/1403	Protesser, Mert	Rauchenwarter, Ulrich
1403/1404		Rauchenwarter, Ulrich
1404/1405		Rauchenwarter, Ulrich
1405/1406	Hartman	Rauchenwarter, Ulrich
1406/1407	Hartman	
1407/1408	List, Peter Niklas	Rauchenwarter, Ulrich
1408/1409		<i>Rauchenwarter, Ulrich (?)</i>
1409/1410	Kitzmagen, Konrad	Rauchenwarter, Ulrich
1410/1411	Kitzmagen Konrad	Rauchenwarter, Ulrich
1411/1412	Kitzmagen, Konrad	Rauchenwarter, Ulrich
1412/1413	Treletsch, Andre	Wenig, Gilig
1413/1414	List, Peter	Wenig, Gilig
1414/1415	Kitzmagen, Konrad	Eylaumrock, Hans
1415/1416	Kramer (Frank), Thoman helyettes (?): <i>Tirman (Pulkus), Mert</i>	Treletsch, Andre
1416/1417	Kramer (Frank), Thoman	Treletsch, Andre
1417/1418	<i>Kramer (Frank), Thoman (?)</i>	Eylaumrock, Hans
1418/1419	Kitzmagen, Konrad	Treletsch, Andre
1419/1420	<i>Kitzmagen, Konrad (?)</i>	Pernherl, Andre
1420/1421	Tirman (Pulkus), Mert	Pernherl, Andre
1421/1422	<i>Tirman (Pulkus), Mert (?)</i>	Pernherl, Andre
1422/1423	Kramer (Frank), Thoman	Pernherl, Andre
1423/1424	Paur, Hans	Ranes, Stefan (sen.) helyettes (?): <i>Eylaumrock, Hans</i>
1424/1425	Paur, Hans	Kitzmagen, Konrad
1425/1426	Kramer (Frank), Thoman	Kitzmagen, Konrad
1426/1427	Preuss, Hans	Eylaumrock, Hans
1427/1428	Kramer (Frank), Thomas helyettes: Tirman (Pulkus), Mert	Paur, Hans
1428/1429	Paur, Hans helyettes: Laspot, Jost	Pernherl, Andre
1429/1430	Scharrach, Bartolm	Paur, Hans
1430/1431		Paur, Hans
1431/1432	<i>Laspot, Jost (?)</i>	Eylaumrock, Hans
1432/1433	<i>Laspot, Jost (?)</i>	Eylaumrock, Hans
1433/1434	Tirman (Pulkus), Mert	Scharrach, Bartolm

Tisztségviselési év	Polgármester	Városbíró
1434/1435	List, Stefan	Scharrach, Bartolm
1435/1436	Ranes, Stefan (jun.)	List, Stefan
1436/1437	Ranes, Stefan (jun.)	List, Stefan
1437/1438	Aach, Henrik	Ranes, Stefan (jun.)
1438/1439	List, Stefan	Ranes, Stefan (jun.)
1439/1440	List, Stefan	Ranes, Stefan (jun.)
1440/1441	List, Stefan	Ranes, Stefan (jun.)
1441/1442	List, Stefan	Eylaumrock, Hans
1442/1443	Jungetl, Peter	Königsfelder, Ludwig
1443/1444	Jungetl, Peter	Königsfelder, Ludwig
1444/1445	Königsfelder, Ludwig	List, Stefan
1445/1446	Königsfelder, Ludwig	Ranes, Stefan (jun.)
1446/1447	Königsfelder, Ludwig	Ranes, Stefan (jun.)
1447/1448	List, Stefan	Königsfelder, Ludwig
1448/1449	List, Stefan	Königsfelder, Ludwig
1449/1450	Scharrach, Bartolm	Königsfelder, Ludwig
1450/1451	Flins, Niklas	Jungetl, Peter
1451/1452	<i>Kraus, Peter</i> helyettes: <i>Lang, Peter / (Meindel, Mathes)</i>	Jungetl, Peter
1452/1453	<i>Kraus, Peter / (Königsfelder, Ludwig)</i> helyettes: List, Stefan	Gmailt, Stefan
1453/1454	<i>Königsfelder, Ludwig / (Ranes, Stefan)</i> helyettes: List, Stefan	Gmailt, Stefan
1454/1455	Ranes, Stefan (jun.) helyettes: Flins, Niklas	Gmailt, Stefan helyettes: Meidl, Mathes
1455/1456	Ranes, Stefan (jun.)	Gmailt, Stefan
1456/1457	Flins, Niklas helyettes: List, Stefan	Gmailt, Stefan helyettes: Ranes, Stefan
1457/1458	Königsfelder, Ludwig	Gmailt, Stefan
1458/1459	Königsfelder, Ludwig	Pernhertel, Wenczla helyettes: Ranes, Stefan (jun.)
1459/1460	Königsfelder, Ludwig	Pernhertel, Wenczla
1460/1461	<i>Flins, Niklas (?)</i>	Königsfelder, Ludwig
1461/1462	Weinbacher, Georg	Königsfelder, Ludwig
1462/1463	Flins, Niklas	Königsfelder, Ludwig
1463/1464	Flins, Niklas	Königsfelder, Ludwig helyettes: Ranes, Stefan (jun.)
1464/1465	Flins, Niklas	Königsfelder, Ludwig
1465/1466	Königsfelder, Ludwig	Gmailt, Stefan
1466/1467	Königsfelder, Ludwig	Ranes, Stefan (jun.)
1467/1468	Walich, Stefan	Königsfelder, Ludwig helyettes: Ranes, Stefan (jun.)
1468/1469	Walich, Stefan	Ranes, Stefan (jun.)

Tisztségviselési év	Polgármester	Városbíró
1469/1470	Walich, Stefan (†) / Saurasch (Kursner), Hans helyettes: Potenberger, Hans	Ranes, Stefan (jun.) helyettes: Potenberger, Hans
1470/1471	Potenberger, Hans	Vorster, Wolfgang (sen.) helyettes: Behaim, Thoman
1471/1472	<i>Behaim, Thoman</i> helyettes (?): <i>List (Stere), Niklas</i>	Potenberger, Hans
1472/1473	<i>Behaim, Thoman (?)</i>	
1473/1474	Potenberger, Hans	Karner, Hans
1474/1475	Horendel, Kaspar	Karner, Hans
1475/1476	Behaim, Thoman	Potenberger, Hans
1476/1477	Behaim, Thoman helyettes: Saurasch (Kursner), Hans	<i>Karner, Hans (?)</i> helyettes (?): <i>Potenberger, Hans</i>
1477/1478	Potenberger, Hans	Karner, Hans helyettes: Potenberger, Hans
1478/1479	Behaim, Thoman helyettes: Saurasch (Kursner), Hans	<i>Holtzer, Andre</i> helyettes (?): <i>Karner, Hans</i>
1479/1480	Saurasch (Kursner), Hans	Holtzer, Andre
1480/1481	Saurasch (Kursner), Hans	Holtzer, Andre helyettes: Potenberger, Hans
1481/1482	Holtzer, Andre	Schönberg, Georg
1482/1483	<i>Behaim, Thoman</i> helyettes (?): <i>Schönberg, Georg</i>	Holtzer, Andre
1483/1484	Schönberg, Georg	Holtzer, Andre
1484/1485	Behaim, Thoman	Holtzer, Andre
1485/1486	Wagner, Peter	Holtzer, Andre
1486/1487	Wagner, Peter	Holtzer, Andre
1487/1488	Rosentaler, Mert	Kreutz, Peter
1488/1489	Rosentaler, Mert	Kreutz, Peter
1489/1490	Windperger, Wolfgang helyettes: <i>Rosentaler, Mert</i>	Holtzer, Andre
1490/1491	Windperger, Wolfgang	Holtzer, Andre
1491/1492	Eisenreich, Peter	Rosentaler, Mert
1492/1493	Eisenreich, Peter	Rosentaler, Mert (†) / Holtzer, Andre
1493/1494	Stamphaer, Kaspar helyettes: Kreutz, Peter	
1494/1495	Windperger, Wolfgang	Kreutz, Peter
1495/1496	Rieder, Stefan	Kreutz, Peter
1496/1497	Rieder, Stefan	Kreutz, Peter helyettes: Holtzer, Andre
1497/1498	Rieder, Stefan	Kreutz, Peter
1498/1499	Vorster, Wolfgang (jun.)	Aigner (Kursner), Jakob
1499/1500	Vorster, Wolfgang (jun.) helyettes: Kreutz, Peter	Aigner (Kursner), Jakob helyettes: Eisenreich, Peter
1500/1501	Aigner (Kursner), Jakob	Vorster, Wolfgang (jun.)

Tisztségviselési év	Polgármester	Városbíró
1501/1502	Aigner (Kursner), Jakob	Vorster, Wolfgang (jun.)
1502/1503	Aigner (Kursner), Jakob	Pair, Mathes
1503/1504	Aigner (Kursner), Jakob	Pair, Mathes (†) / Tailenkas, Wolfgang
1504/1505	Vorster, Wolfgang (jun.)	Tailenkas, Wolfgang
1505/1506	Vorster, Wolfgang (jun.) helyettes: Aigner (Kursner), Jakob	Tailenkas, Wolfgang
1506/1507	Lachenperger, Hans helyettes: Hauteur, Jakob	Vorster, Wolfgang (jun.)
1507/1508	Lachenperger, Hans	Vorster, Wolfgang (jun.)
1508/1509	Vorster, Wolfgang (jun.) helyettes: Aigner (Kursner), Jakob	Tailenkas, Wolfgang (†) / Lachenperger, Hans
1509/1510	Voyt, Friedrich	Vorster, Wolfgang (jun.)
1510/1511	Voyt, Friedrich helyettes: Aigner (Kursner), Jakob	Lachenperger, Hans
1511/1512	Voyt, Friedrich helyettes: Ruttenstock, Pancras	Lachenperger, Hans
1512/1513	Ruttenstock, Pancras	Lachenperger, Hans
1513/1514	Voyt, Friedrich	Meixner, Michel
1514/1515	Lachenperger, Hans	Meixner, Michel
1515/1516	Lachenperger, Hans	Meixner, Michel
1516/1517	Voyt, Friedrich	Leupold, Kaspar
1517/1518	Voyt, Friedrich	Leupold, Kaspar
1518/1519	Ruttenstock, Pancrac	Leupold, Kaspar helyettes: Dorner Wolfgang
1519/1520	Voyt, Friedrich (†) / Leupold Kaspar helyettes: Leupold Kaspar	Vorster, Wolfgang (jun.)
1520/1521	Korbler, Jakob	Vorster, Wolfgang (jun.)
1521/1522	Korbler, Jakob	Vorster, Wolfgang (jun.)
1522/1523	Leupold, Kaspar	Vorster, Wolfgang (jun.)
1523/1524	<i>Leupold, Kaspar (?)</i>	<i>Vorster, Wolfgang (jun.) (?)</i>
1524/1525	Korbler, Jakob	Vischer, Michel
1525/1526	Korbler, Jakob	Vischer, Michel
1526/1527	Korbler, Jakob	Vischer, Michel
1527/1528	Korbler, Jakob	Vischer, Michel
1528/1529	Korbler, Jakob	Vorster, Wolfgang (jun.)
1529/1530	Korbler, Jakob	Vorster, Wolfgang (jun.) (†) / Vischer, Michel
1530/1531	Klee, Michel	Vischer, Michel helyettes: Korbler, Jakob
1531/1532	Hakawitz, Andre	Klee, Michel
1532/1533	Korbler, Jakob	Klee, Michel
1533/1534	Korbler, Jakob	Klee, Michel
1534/1535	Preuss, Valentin	Klee, Michel
1535/1536	Preuss, Valentin	Klee, Michel

Tisztségviselési év	Polgármester	Városbíró
1536/1537	Klee, Michel	? helyettes: Vischer, Michel
1537/1538	Klee, Michel	Korbler, Jakob
1538/1539	Bernhaimer, Hans	Behaim, Blasius
1539/1540	Bernhaimer, Hans	Behaim, Blasius
1540/1541	Bernhaimer, Hans	<i>Behaim, Blasius (?)</i>
1541/1542	<i>Klee, Michel (?)</i>	Korbler Jakob
1542/1543	Klee, Michel	Behaim, Blasius
1543/1544	Behaim, Blasius	Klee, Michel
1544/1545	Bernhaimer, Hans	Behaim, Blasius

JUDIT MAJOROSSY

SKETCHING THE URBAN ADMINISTRATION OF A FREE ROYAL TOWN AT THE BORDER OF THE KINGDOM OF HUNGARY

(INTRODUCTION TO THE “ARCHONTOLOGY OF MEDIEVAL PRESSBURG” IN PROCESS)

The present study aims at providing a new (revisited) general overview of the urban administration and its institutions in medieval Pressburg, based on the complete research of all the survived, relating source material. Such a survey, together with the reconsideration of the results of the old (mainly 19th- and early 20th-century) literature, was, on the one hand, an urging necessity for the author during her preparatory work with the archontology of the medieval town leaders and the members of the town administration (whose lists are to be published in the near future). On the other hand, it may also be useful for the general readers to glimpse a panoramic picture about Pressburg for which no such systematically done, modern history of medieval municipalism was available so far.

The author, first of all, dealt with the top leaders (the judge, the councillors, and the lord mayor) – including the list of the two main leaders in the appendix that she put together for the period between 1390 and 1545 – and she summarized the urban election, the development of the inner and the outer town councils and their duties. In addition, the different financial and administrative functions as well as the matters of tax collection, market control and other public urban tasks were analysed in the light of the extant sources. Afterwards, she also touched upon the overall place of the leadership within the urban society (on issues such as the concentration of power, the generations of leaders, etc.) and the representation of power, mainly the procession on the election days, focusing on those few elements known already for the medieval period (and not only from narratives of the early modern times). Naturally, such a sketch does not make a full, in-depth analysis of a complex topic possible, but can reveal (and make clearly visible) the medieval phenomena (the characteristics and the specialities of the investigated urban community) and can also facilitate comparative urban history.